

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Kateřina Plachá

Právní úprava testování na zvířatech v České republice

Diplomová práce

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Právní úprava testování na zvířatech v České republice* vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 31. 12. 2020

Kateřina Plachá

Poděkování

Děkuji panu JUDr. Ondřeji Víchovi, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce a za cenné rady a připomínky, které mi v průběhu jejího psaní poskytl. Zároveň děkuji každému, kdo mě podporoval a pomáhal mi nejen při psaní této diplomové práce, ale po celou dobu mého studia.

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Právní úprava de lege lata v oblasti ochrany pokusných zvířat	12
2.1	Mezinárodněprávní úprava	12
2.2	Unijní úprava	13
2.3	Vnitrostátní úprava	15
2.4	Rozhodovací činnost soudů a jiných orgánů	16
3	Představení elementárních pojmů týkajících se pokusů na zvířatech	18
3.1	Pojem zvířete a jeho právní postavení v českém právu	18
3.1.1	Vymezení zvířete dle Občanského zákoníku.....	18
3.1.2	Vymezení pojmu zvířete dle Zákona na ochranu zvířat proti týrání	19
3.1.3	Vymezení pojmu pokusného zvířete	19
3.1.4	Zvíře chované pro použití k pokusům vs. laboratorní zvíře	20
3.2	Animal Welfare.....	21
3.3	Vymezení pokusu ve světle Zákona na ochranu zvířat proti týrání.....	21
3.3.1	Pojem pokus	21
3.3.2	Klasifikace závažnosti pokusů.....	22
3.3.3	Kdy je tedy přípustné pokus provést?	23
3.3.4	Oblasti, v nichž je testování na zvířatech zakázáno	24
4	Stěžejní zásady	26
4.1	Základní zásady prostupující právní úpravou de lege lata.....	26
4.2	Zásada 3R (replacement, reduction, refinement).....	28
5	Oprávnění a jiné podmínky směřující k zajištění řádné péče.....	30
5.1	Odborné a personální požadavky.....	30
5.2	Technické požadavky na zařízení, prostory a vybavení	32
5.3	Péče o pokusná zvířata během pokusu i mimo něj	34
6	Schválení, průběh a ukončení projektu pokusu.....	36
6.1	Projekt pokusu	36
6.2	Řízení o schválení projektu pokusu	36
6.2.1	Zahájení řízení	36
6.2.2	Hodnocení a zpětné posouzení projektu pokusu	37
6.2.3	Rozhodnutí o schválení projektu pokusu.....	39
6.3	Zahájení a vlastní provedení pokusu	40
6.4	Ukončení pokusu	41
7	Alternativní metody k pokusům na zvířatech	43

7.1	Proces validace na evropské úrovni	44
7.2	Z jakého důvodu nedochází k častějšímu využití alternativních metod?	46
8	Veřejnost a její informovanost	48
8.1	Je právní úprava ochrany pokusných zvířat způsobilá zaručit veřejnosti právo na informace?	48
8.2	Návrhy de lege ferenda	50
9	Závěr.....	51
10	Bibliografie.....	55
10.1	Monografie.....	55
10.2	Právní předpisy mezinárodního práva	56
10.3	Právní předpisy Evropské unie	56
10.4	Právní předpisy České republiky	57
10.5	Důvodové zprávy	58
10.6	Judikatura.....	58
10.7	Komentáře.....	59
10.8	Odborné časopisy.....	59
10.9	Internetové zdroje	60
10.10	Ostatní zdroje	61

Seznam použitých zkratek

EU	Evropská unie
OSN	Organizace spojených národů
Covid – 19	SARS-CoV-2, Koronavirové onemocnění
Čl.	Článek
Ust.	Ustanovení
Např.	Například
Písm.	Písmeno
Směrnice 2010/63/EU	Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne 22. září 2010, o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely
Nařízení o kosmetických přípravcích	Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 1223/2009 ze dne 30. listopadu 2009, o kosmetických přípravcích
Nařízení REACH	Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1907/2006 ze dne 18. prosince 2006 o registraci, hodnocení, povolování a omezování chemických látek, o zřízení Evropské agentury pro chemické látky, o změně směrnice 1999/45/ES a o zrušení nařízení Rady (EHS) č. 793/93, nařízení Komise (ES) č. 1488/94, směrnice Rady 76/769/EHS a směrnic Komise 91/155/EHS, 93/67/EHS, 93/105/ES a 2000/21/ES
Trestní zákoník	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
ZOZPT	Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů
Vyhláška o ochraně pokusných zvířat	Vyhláška Ministerstva zemědělství č. 419/2012, o ochraně pokusných zvířat, ve znění pozdějších předpisů
SVS	Státní veterinární správa
EFfCI	European Federation for Cosmetic Ingredients

NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Odborná komise	Odborná komise pro zajišťování dobrých životních podmínek pokusných zvířat
Státní orgán	Státní orgán příslušný ke schvalování projektů pokusů
EURL ECVAM	Referenční laboratoř Unie pro validaci alternativních metod
ECVAM	Evropské centrum pro validaci alternativních metod
ESAC, EUROSTAT	Evropský statistický poradní výbor

1 Úvod

Zvířata jsou odjakživa nedílnou součástí lidských životů a vztah mezi nimi může mít mnoho podob. Zvíře může být pojímáno jako potrava, módní doplněk, mazlíček či nástroj vědeckého bádání. Pokud tedy zvířata představují zdroj prostředků k uspokojování lidských potřeb, neměla by jim být zaručena patřičná ochrana?

V současnosti, kdy svět zužuje epidemie virového onemocnění Covid-19, je problematika pokusů na zvířatech aktuálním tématem, neboť jsou to právě pokusná zvířata, na nichž se testují nové vakcíny nebo jiné poznatky, které by mohly šíření onemocnění zastavit či alespoň zpomalit. Prostřednictvím výzkumu uskutečněného na uměle infikovaných křečcích vědci kupříkladu zjistili, že použití roušek snížilo bezkontaktní přenos viru o více než 60 %, zatímco bez jejich použití se během týdne nakazilo 2/3 zdravých křečků.¹ Jde však o poznání, které jsme nevěděli již dříve? Jak můžeme zamezit stereotypnímu opakování pokusů dříve provedených, které jsou znovu prováděny jen proto, že se vědcům nedostává nových nápadů, ale peníze jsou stále hlavním motivem, neboť právě takové pokusy zajišťují přísun dalších finančních prostředků?² A lze to vůbec? Je možné říct, že během těchto pokusů je zvířatům zajištěna dostatečná ochrana?

Evropská komise dne 5. 2. 2020 poprvé vydala zprávu, v níž předložila statistické údaje o používání zvířat pro vědecké účely v členských státech Evropské unie v letech 2015-2017. Mezi lety 2015 a 2017 se celkový počet zvířat mírně snížil z 9,59 milionu (2015) na 9,39 milionu (2017). V roce 2016 však došlo k mírnému nárůstu na 9,82 milionu. Počet zvířat v roce 2011 byl téměř 11,5 milionu.³ Ačkoliv si lze povšimnout, že počty zvířat užívaných k pokusným účelům mají tendenci klesat, jedná se o stále alarmující čísla. Co se týče situace v České republice i zde je počet pokusných zvířat poměrně vysoký. Za rok 2019 bylo schváleno celkem 501 projektů pokusů a v roce 2020 jich bylo 363.⁴ Za rok 2019 bylo v České republice použito dohromady 236 611 zvířat. Oproti tomu v roce 2018 bylo použito toliko 231 850 a

¹ROZENBAUM, Mia. Masks reduce COVID-19 transmission between hamsters [online]. understandinganimalresearch.org.uk, 26. května 2020 [cit. 3. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.understandinganimalresearch.org.uk/news/research-medical-benefits/masks-reduce-covid-19-transmission-between-hamsters/>>.

² SCHÄR-MANZOLI, Milly. Holocaust: pokusy na zvířatech ve Švýcarsku: 150 protokolů ze 60 laboratoří podepsaných badateli, obchod s pokusnými zvířaty a jejich chov, lobby. 1. vydání. Praha: AG STG – ATRA, 1996, s. 21.

³ Zpráva Evropské Komise Evropskému parlamentu a Radě z roku 2019 předkládající statistické údaje o používání zvířat pro vědecké účely v členských státech Evropské unie v letech 2015-2017 [online]. op.europa.eu, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://op.europa.eu/cs/publication-detail/-/publication/04a890d4-47ff-11ea-b81b-01aa75ed71a1>>.

⁴ Přehled netechnických shrnutí projektů pokusů a zvířat použitých k pokusům [online]. eagri.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://eagri.cz/public/web/mze/ochrana-zvirat/pokusna-zvirata/netechnicka-shrnuti-projektu-pokusu/nspp2020/nspp2020.html>>.

v roce 2017 jich bylo méně než 231 tisíc.⁵ Počet užitých zvířat v České republice tedy mírně narůstá, a to i přes snahu řady nevládních organizací docílit plného nahrazení zvířat alternativními metodami.

Tato diplomová práce, jak již plyne ze samotného názvu, se bude zabývat komplexní právní úpravou ochrany pokusných zvířat. Považuji za nutné říct, že právní úpravě pokusných zvířat se věnovala celá řada diplomových prací a odborných článků. Pokud jde o publikace, pak se pokusům věnují zpravidla filozofické či lékařské publikace, právní buď vůbec, nebo čistě okrajově. Žádný z těchto zdrojů však danou oblast nepojímá tak uceleně a komplexně, jak tomu bude v této diplomové práci, neboť budu vycházet z právní úpravy de lege lata, z rozhodovací činnosti soudů a jiných orgánů a z aktuální společenské situace.

Cílem této diplomové práce je podat ucelený pohled na tuto problematiku a zjistit, zda je vnitrostátní právní úprava v souladu s úpravou unijní, zda je pokusným zvířatům poskytována dostatečná ochrana a zda jsou dodržovány základní zásady pokusů na zvířatech, zejména zásada veřejnosti, případně nabídnout řešení de lege ferenda tam, kde se bude jevit právní úprava problémová či nedostatečná.

K dosažení cíle diplomové práce se pokusím nalézt odpovědi na následující výzkumné otázky:

- 1. Byla směrnice Rady Evropské unie č. 2010/63/EU ze dne 22. září 2010 plně a řádně implementována do právního řádu České republiky?**
- 2. Je veřejnost dostatečně informována?**
- 3. Je k dispozici nějaká jiná možnost, která umožní dosáhnout stejného stavu poznání jako pokusy na zvířatech, ale zároveň nebude natolik invazivní?**
- 4. Je právní úprava způsobilá omezit případy užití zvířat k pokusným účelům?**

Podle mé hypotézy je problematika pokusů na zvířatech v zákoně č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů, přijatelně upravena, a proto je pokusným zvířatům poskytnuta dostatečná právní ochrana.

Diplomová práce je z důvodu snadnější přehlednosti rozvržena do 9 kapitol. První kapitola, tedy úvod, se snaží čtenáři stručně představit problematiku pokusů na zvířatech s ohledem na počet k tomu užitých zvířat a také stručně nastínit směr této práce.

⁵ Přehled druhů zvířat a jejich spotřeby k pokusným účelům v ČR v roce 1994–2019 [online]. eagri.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://eagri.cz/public/web/mze/ochrana-zvirat/pokusna-zvirata/prehled-zvirat-pouzitych-k-pokusum/tabulky/>>.

Druhá kapitola shrnuje právní úpravu v oblasti pokusných zvířat, a to na úrovni mezinárodní, unijní i vnitrostátní, přičemž jsou zde zmíněny stěžejní právní akty. Závěr kapitoly se věnuje rozhodovací činnosti nejen soudů, ale i jiných orgánů.

Vymezení základních pojmů nezbytných k pochopení celé problematiky nabízí třetí kapitola, která rovněž analyzuje právní postavení zvířete, a to jak v soukromém, tak veřejném právu. V závěru kapitoly jsou nastíněny oblasti, v nichž je provedení pokusu přípustné a ve kterých nikoliv.

Obsahem čtvrté kapitoly je vyložení základních zásad, představujících stěžejní požadavky na zacházení s pokusnými zvířaty, či vlastní provádění pokusů, včetně jejich legálního zakotvení. V této části práce je vymezena také tzv. zásada 3R.

Pátá kapitola rozebírá odborné, personální a technické požadavky na zařízení a jejich části, které mají zajistit poskytování řádné péče pokusným zvířatům a jejich dobré životní podmínky. Kapitola stručně představuje také péči o zvířata během samotného pokusu i mimo něj.

Šestá kapitola popisuje vlastní provedení pokusu, a to od jeho schválení příslušným orgánem, přes jeho faktickou realizaci, až po samotné ukončení pokusu, včetně možného osudu pokusných zvířat.

Na alternativní metody k pokusům na zvířatech poukazuje sedmá kapitola, která také stručně líčí proces jejich validace na úrovni Evropské unie. V závěru této kapitoly je uvažováno nad důvody vedoucí k tomu, proč tyto nejsou častěji využívány.

Osmá kapitola analyzuje právo veřejnosti na informace týkající se pokusných zvířat, zda zákon zakotvuje instituty k zajištění tohoto práva, a pokud ano, zda jsou tyto instituty způsobilé naplnit zásadu veřejnosti.

Závěrečná kapitola obsahuje zhodnocení současné právní úpravy, rekapituluje její případné nedostatky a konečně představuje návrhy de lege ferenda k jejich napravení.

V průběhu psaní této práce bude užito několik metod. Základní metodou bude metoda deskriptivní, doplněna metodou analytickou, díky které bude podrobně zkoumána právní úprava de lege lata, její dostatečnost, efektivita a v případě nedostatku budou učiněny návrhy na její nápravu. Stěžejní metodou však bude metoda komparativní, neboť po celou dobu bude srovnávána vnitrostátní právní úprava s unijní.

Jako podklad ke zpracování této práce použiji jak zákonné, tak i podzákonné právní předpisy České republiky včetně důvodových zpráv, které se k nim vztahují, mezinárodní úmluvy, primární a sekundární akty Evropské unie, judikaturu českých i evropských soudů

včetně činnosti jiných orgánů, dále odbornou literaturu, odborné časopisy a články v nich obsažené a konečně vybrané internetové a jiné zdroje.

Téma pokusů na zvířatech jsem si vybrala právě z toho důvodu, jelikož počty případů týrání zvířat se každoročně zvyšují a společnost na to velice intenzivně reaguje tím, že požaduje zpřísnění právní regulace a já nejsem výjimkou. O pokusech na zvířatech se však diskutuje velice ojediněle, což může být zapříčiněno také tím, že veřejnost o této problematice nemá téměř žádné povědomí. Tato oblast se mě osobně dotýká, neboť jako spotřebitel, ať už kosmetických výrobků, léků či jiných přípravků, mám zájem na tom, aby nebyly testovány na zvířatech a pokud je to nezbytné, aby zvířatům byla poskytována maximální možná péče.

Diplomová práce vychází z právního stavu ke dni 31. 12. 2020.

2 Právní úprava de lege lata v oblasti ochrany pokusných zvířat

2.1 Mezinárodněprávní úprava

Na poli mezinárodního práva nenalezneme celosvětovou úmluvu zaměřenou na ochranu zvířat, jejímiž signatáři by byli všechny existující státy. Vytvoření takové univerzální úmluvy je v současnosti téměř nemožné, a to s ohledem na různorodost kultur, právních systémů jednotlivých zemí, ale také neexistenci jednotného kontrolního mechanismu. Pokud tedy existuje nějaká mezinárodní úmluva zaměřená na ochranu zvířat, pak se jedná toliko o úmluvu regionální.⁶

Řada regionálních mezinárodních smluv na ochranu zvířat proti týrání byla sjednána v rámci Rady Evropy. Zde mohu zmínit např. Evropskou dohodu o ochraně zvířat při mezinárodní přepravě z r. 1968 či Evropskou dohodu o ochraně jatečných zvířat z r. 1979. Ochrana pokusných zvířat se však věnuje Evropská dohoda o ochraně obratlovců používaných pro pokusné a jiné vědecké účely, která byla přijata dne 18. 3. 1986 ve Štrasburku. Signatáři této dohody již v preambuli vyzdvihují povinnost členských států omezovat používání zvířat k pokusným účelům a nahradit je použitím alternativních metod tam, kde je to proveditelné. Dále v čl. 29 apelují na členské státy, aby uznávaly výsledky procedur provedených na území jiného státu.⁷ Tato úmluva však není závazným dokumentem a nemá žádnou legislativní sílu.⁸

Považuji také za vhodné zmínit akt směřující k posílení právní ochrany zvířat, který, ačkoliv se nejedná o mezinárodní pramen práva z důvodu absence právní závaznosti, ale o pouhou deklaraci, představuje silný inspirační zdroj. Jedná se o Všeobecnou deklaraci zvířecích práv, která byla z iniciativy nevládních organizací vyhlášena v sídle UNESCO v Paříži roku 1978.⁹ Tato ve svém čl. 8 uvádí, že: „*Pokusy na zvířatech jsou s právy zvířete neslučitelné, i když jde o pokusy lékařské, vědecké, komerční nebo o jakoukoli jinou formu pokusu.*“ Následně apeluje na využívání alternativních metod. V čl. 11 pak usmrcení zvířete, aniž by bylo nutně nezbytné, přirovnává k vraždě jakožto zločinu proti životu.¹⁰

Absenci mnohostranné enviromentální úmluvy zaměřené na ochranu zvířat, včetně ochrany zvířat pokusných, vnímám negativně. Mám totiž za to, že nakládání se zvířaty by mělo být regulováno a případně sankcionováno na všech úrovních právní úpravy, kdy mezinárodní

⁶ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat v právu. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Academia, 2013, s. 153.

⁷ Evropská dohoda o ochraně obratlovců používaných pro pokusné a jiné vědecké účely č. 116/2003 Sb. m. s.

⁸ HAU, Jann, SCHAPIRO, J. Steven. Handbook of laboratory animal science: Essential principles and Practices, Volume 1. 2nd edition. CRC Press, 2003, s. 32.

⁹ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat v právu. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Academia, 2013, s. 154.

¹⁰ CHAPOUTHIER, Georges. Zvířecí práva. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Triton, 2013, s. 36-37.

úroveň není výjimkou, neboť ochranu zvířat lze považovat, s ohledem na zvyšující se zájem lidí o tuto oblast, za jakýsi celospolečenský fenomén.

2.2 Unijní úprava

Právní předpisy Evropské unie lze rozdělit na primární a sekundární. Smlouvy primárního práva jsou právním základem Unie a jejího fungování. Naopak normy sekundárního práva představují závazné právní akty přijímané v určitých oblastech, za určitých podmínek a na základě zmocnění smluv primárního práva.¹¹ Klíčovým pramenem primárního práva v oblasti životního prostředí je Smlouva o fungování Evropské unie, tedy především její čl. 11, který zakotvuje princip integrace spočívající v povinnosti členských států zahrnovat do politik a činností Unie požadavky na ochranu životního prostředí. Samotným základem právní úpravy nakládání se zvířaty v lidské péči je však čl. 13 nařizující nutnost při stanovování a provádění politik Unie plně zohledňovat požadavky na dobré životní podmínky zvířat jako vnímajících bytostí.¹²

Z norem sekundárního práva se ochraně zvířat věnují některá bezprostředně aplikovatelná nařízení, jako je kupříkladu Nařízení Rady (ES) č. 1/2005 ze dne 22. prosince 2004 o ochraně zvířat během přepravy, nebo Nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování.

Nejdůležitějšími akty v oblasti pokusných zvířat jsou však směrnice. Direktiva týkající se užití pokusných zvířat a jejich ochrany se do legislativy Evropské unie poprvé dostala prostřednictvím Směrnice Rady ze dne 24. 11. 1986 o sbližování právních a správních předpisů členských států týkajících se ochrany zvířat používaných pro pokusné a jiné vědecké účely. Jejím cílem bylo odstranění nežádoucích rozdílů v právní úpravě jednotlivých členských států, které se mohly nepříznivě projevit na fungování společného trhu¹³, byla však koncipována spíše rámcově, neboť stanovovala pouze minimální povinnosti.

Po přijetí směrnice nicméně nastala v zásadě shodná situace jako před ní, neboť některé členské státy přijaly opatření, která zaručovala pokusným zvířatům vysokou úroveň ochrany, zatímco jiné státy uplatňovaly směrnici stanovené minimální požadavky. S cílem omezit tyto odlišnosti pak byla přijata Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne

¹¹ TOMÁŠEK, Michal, TÝČ, Vladimír a kol. Právo Evropské unie. 1. aktualizované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2017, s. 99 a 106.

¹² DAMOHORSKÝ, Milan a kol. Právo životního prostředí. 3. vydání. Praha: Nakladatelství C.H. Beck, 2010, s. 401.

¹³ KRUŽÍKOVÁ, Eva. Právo životního prostředí Evropských společenství: praktický průvodce. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Linde, 2003, s. 239.

22. září 2010 o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely¹⁴, která již stanovuje podrobnější pravidla, od nichž se členské státy nemohou odchýlit. Směrnice 2010/63/EU již ve své preambuli proklamuje cíl dosáhnout v budoucnu plošného zákazu užití zvířat k pokusným účelům a jejich nahrazení alternativní postupy, jakmile to bude z vědeckého hlediska možné. Zvyšuje úroveň ochrany pokusných zvířat oproti předchozí úpravě, neboť nově například rozšiřuje pojem pokusného zvířete také na některé bezobratlé, včetně plodů a larválních forem, vymezuje přípustné účely pokusů, stanovuje požadavky na personální obsazení a technické vybavení zařízení, povinnost zveřejňovat netechnická shrnutí projektů a další.

Za zcela průlomový akt považují Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 1223/2009 ze dne 30. listopadu 2009 o kosmetických přípravcích, které bylo přijato zejména za účelem zajištění vysoké úrovně ochrany spotřebitelů a jejich zdraví. Toto nařízení v čl. 18 zakazuje na území Evropské unie testovat na zvířatech konečné kosmetické produkty či jejich jednotlivé přísady. Zakázáno je rovněž takovéto produkty na území Evropské unie dovážet.¹⁵ Tento zákaz však není aplikovatelný na léčivé či biocidní přípravky nebo zdravotnické prostředky.

Dalším neméně významným právním aktem přijatým na unijní úrovni je nařízení REACH¹⁶, jehož cílem je zajištění vysoké úrovně ochrany lidského zdraví a životního prostředí v souvislosti s potencionálními riziky plynoucími z chemických látek. Předmětné nařízení navazuje na nařízení o kosmetických přípravcích, neboť chemické látky obsažené v kosmetickém výrobku vzbuzující enviromentální obavy mohou být v souladu s REACH testovány na zvířatech.¹⁷ Pokusných zvířat se dotýká především čl. 25, který vyzývá k přednostnímu využití alternativních metod tak, aby ke zkouškám prováděných na obratlovcích bylo přistoupeno až ultima ratio a vyzdvihuje sdílení technických údajů, zejména informací o podstatných vlastnostech látky, aby se předešlo dvojímu provádění zkoušek.¹⁸ Toto nařízení pak bylo do českého právního řádu implementováno prostřednictvím zákona č. 350/2011 Sb., o chemických látkách a chemických směsích, ovšem dle mého názoru nedostatečně, když v tomto zákoně nejenže absentuje ustanovení zakazující zkoušky na zvířatech v případě, že ke

¹⁴ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne 22. září 2010 o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely. Úř. věst. L 276, 20. října 2010, s. 33 a násl. (dále jen „*Směrnice 2010/63/EU*“).

¹⁵ Čl. 18 Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 1223/2009 ze dne 30. listopadu 2009 o kosmetických přípravcích. Úř. věst. L 342, 22. prosince 2009, s. 59 a násl. (dále jen „*nařízení o kosmetických přípravcích*“).

¹⁶ Jedná se o zkratku pro Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 1907/2006 ze dne 18. prosince 2006 o registraci, hodnocení, povolování a omezování chemických látek, o zřízení Evropské agentury pro chemické látky. Úř. věst. L 396, 30. prosince 2006, s. 1 (dále jen „*nařízení REACH*“), které vstoupilo v platnost 1. 6. 2007 a týká se látek vyráběných v EU nebo do ní dovážených v množství větším než 1 tuna ročně.

¹⁷ Bod 5 odůvodnění nařízení o kosmetických přípravcích.

¹⁸ Čl. 25 Nařízení REACH.

stejnému výsledku lze dosáhnout za pomoci alternativní metody, ale i sankce za porušení takového ustanovení, ačkoliv jejich zakotvení REACH nařizuje.¹⁹

Nejnovějším výdobytkem je však Prováděcí rozhodnutí Komise (EU) 2020/569 ze dne 16. dubna 2020, kterým se zavádí společný formát a informační obsah pro předkládání informací podávaných členskými státy²⁰. Komise tímto ukládá členským státům povinnost předložení netechnických shrnutí projektů pokusů a dále jejich aktualizací tak, aby mohla zřídit a vést centrální databázi pro tato shrnutí.

Nelze přehlédnout snahu Evropské unie směřující k omezení počtu pokusů na zvířatech a neustálého zvyšování právní ochrany, která je jim poskytována. Velice přínosné shledávám zejména nařízení o kosmetických přípravcích, neboť kosmetický průmysl je v poslední době rychle se rozvíjející oblastí na trhu, s čímž by také, nebýt tohoto nařízení, došlo k invazivnímu nárůstu pokusů na zvířatech. Jeho nedostatek však shledávám v možnosti testování určitých chemických látek na zvířatech v souladu s nařízením REACH, neboť obrovské množství látek, které se v kosmetice nacházejí, jsou právě látkami chemickými. Pozitivně vnímám také poslední novinku v podobě zřízení databáze netechnických shrnutí projektů, které bezpochyby zvyšují povědomí veřejnosti o tom, co se v zařízeních skutečně děje.

2.3 Vnitrostátní úprava

Česká republika nedisponuje jednotnou kodifikací regulující problematiku pokusných zvířat a jejich ochrany. Tato je pak roztržena do několika právních předpisů a prováděcích vyhlášek. Kupříkladu zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči, ve znění pozdějších předpisů, v ust. § 6 stanovuje podmínky k přemístění a vnitrostátní přepravě pokusných zvířat, zákon č. 91/1996 Sb., o krmivech, ve znění pozdějších předpisů, v ust. § 20 a násl. pak reguluje výrobu a dovoz krmiv pro výzkumné účely a v případě, že dojde k týrání či zanedbání péče o pokusná zvířata, nastává odpovědnost dle zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*trestní zákoník*“).

Nejpodstatnějším je však bezesporu zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*ZOZPT*“), který představuje přímou ochranu zvířat. Účelem tohoto zákona je „*ochrana zvířat, jež jsou živými tvory schopnými pociťovat bolest a utrpení, a to před týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich usmrcením bez důvodu, pokud*

¹⁹ Čl. 126 Nařízení REACH.

²⁰ Prováděcí rozhodnutí Komise EU 2020/569 ze dne 16. dubna 2020, kterým se zavádí společný formát a informační obsah pro předkládání informací podávaných členskými státy podle směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely a zrušuje prováděcí rozhodnutí Komise 2012/707/EU. Úř. věst. L 129, 24. dubna 2020, s. 16 a násl.

*byly způsobeny, byť i z nedbalosti, člověkem*²¹. Ačkoliv je účel zákona jednoznačný, část pátá zabývající se ochranou pokusných zvířat jej v celém jeho rozsahu narušuje, když v zásadě připouští jednání, které by za jiných okolností bylo považováno za týrání zvířat. Tímto zákonem byla do českého právního řádu včleněna Směrnice 2010/63/EU.

Považují za nezbytné také zmínit vyhlášku Ministerstva zemědělství č. 419/2012, o ochraně pokusných zvířat, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*vyhláška o ochraně pokusných zvířat*“), která provádí ZOZPT a stanoví zejména požadavky na prostory a vybavení zařízení, požadavky týkající se péče a umístění pokusných zvířat, metody usmrcování a také kritéria přiřazování, dle kterých dochází k zařazení jednotlivých pokusů do kategorií závažnosti.

2.4 Rozhodovací činnost soudů a jiných orgánů

Vzhledem k tomu, že provádění pokusů je založeno na tzv. povolovací režimu, je činnost soudů v této oblasti spíše výjimečná a přichází v úvahu zpravidla jen tehdy, pokud jednání klíčových osob naplní skutkovou podstatu některého z trestných činů. V “méně“ škodlivých případech, např. v případě provádění pokusu bez jeho předchozího schválení²², se pak osoby dopouští přestupků, které jsou následně projednávány ve správním řízení, a to příslušným správním orgánem, kterým je zpravidla obecním úřad obce s rozšířenou působností.²³

Pokud již probíhá soudní řízení, pak se problematiky pokusných zvířat dotýká spíše okrajově. Tak tomu bylo i v případě rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 26. dubna 2007, sp. zn. 6 As 15/2006, které poskytuje právní výklad ust. § 11 odst. 2 písm. a) zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů, v souvislosti se ZOZPT. Předmětem tohoto soudního řízení byl spor mezi organizací pro ochranu zvířat a Ministerstvem průmyslu a obchodu, který vznikl z důvodu nedostatečného vyhovění žádosti o poskytnutí jmenného seznamu členů Resortní komise pro ochranu zvířat a dále o poskytnutí projektů pokusů na zvířatech v konkrétních letech. Ministerstvo v části, která se týká poskytnutí projektů pokusů na zvířatech, žádost odmítla s odkazem na právě výše uvedené ustanovení. Nejvyšší soud se tak nezabýval problematikou jako takovou, ale právním výkladem tohoto ustanovení.

S výjimkou výše uvedeného rozsudku se mi bohužel nepodařilo nalézt jiné soudní rozhodnutí, které by se dotýkalo problematiky pokusných zvířat. Mám za to, že k trestné činnosti v zařízeních dochází velice ojediněle právě z důvodu četných kontrol a dozorových

²¹ § 1 odst. 1 ZOZPT.

²² § 27 odst. 1 písm. k) ZOZPT.

²³ § 24a odst. 4 ZOZPT.

akcí prováděných Státní veterinární správou (dále jen „SVS“), která zjištěné nedostatky předává k přestupkovému řízení.

Ani na poli evropského soudnictví není projednávání případů týkajících se pokusných zvířat nikterak časté a je tomu tak zejména proto, že Evropská unie nechává zřízení kontrolních mechanismů a ukládání sankcí zcela v intencích členských států. Pokud tedy Soudní dvůr EU přeci jen v této oblasti rozhoduje, pak je tomu tak opět pouze okrajově, kdy se zpravidla věnuje právním otázkám právních předpisů, které danou oblast upravují. V případě rozsudku Soudního dvora ze dne 24. května 2005, Francouzská republika v. Evropský parlament a Rada Evropské unie, C-244/03, Francie napadá článek 4a směrnice 76/768/EHS, který mimo jiné zakazoval testovat konečné kosmetické výrobky a jejich přísady na zvířatech a tyto uvádět na trh a žalobu opírá především o princip právní jistoty a právo na svobodný výkon podnikatelské činnosti.

Dalším rozhodnutím, které se nepřímě dotýká pokusných zvířat, je rozsudek Soudního dvora ze dne 21. září 2016, European Federation for Cosmetic Ingredients v Secretary of State for Business, Innovation and Skills, Attorney General, C-592/14, kdy předmětem tohoto řízení byla žádost o rozhodnutí o předběžné otázce týkající se výkladu čl. 18 odst. 1 písm. b) nařízení o kosmetických přípravcích, neboť výraz „*za účelem splnění požadavků tohoto nařízení*“ je nejistý. Žádost podalo profesní sdružení EFfCI, které některé kosmetické přísady otestovalo na zvířatech z důvodu ověření bezpečnosti pro lidské zdraví, přičemž takové provedení vyžadovaly zákony Japonska a Číny a vyvstala tak otázka, zda tyto přísady mohou být přidány do kosmetických přípravků uváděných na unijní trh. Soudní dvůr rozhodl, že z jazykového hlediska by se zákaz na tento případ nevztahoval, nicméně musí být vzata v úvahu ustálená unijní judikatorní praxe, dle které se ustanovení neposuzuje jen z jazykového hlediska, ale i z kontextu tohoto ustanovení a cíle sledovaného právní úpravou, jehož je dané ustanovení součástí. Vzhledem k tomu, že cílem tohoto nařízení je zejména zajištění nejvyššího stupně ochrany zvířat, pak se zákaz vztahuje i na tyto produkty.

Poslední evropské rozhodnutí, které bych ráda zmínila, je rozsudek Soudního dvora ze dne 4. listopadu 2008, Komise Evropských společenství v Lucembursko, C-95/08, kde soud projednával pochybení Lucemburska spočívající v nezřízení orgánů pověřených inspekcí laboratoří a pro posouzení souladu jejich činností se správnou laboratorní praxí, kdy porušení této povinnosti bylo rozsudkem deklarováno a Lucembursku byla uložena povinnost nahradit náklady řízení.

3 Představení elementárních pojmů týkajících se pokusů na zvířatech

3.1 Pojem zvířete a jeho právní postavení v českém právu

3.1.1 Vymezení zvířete dle Občanského zákoníku

Klíčový akt v oblasti ochrany zvířat představuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „NOZ“). Ten definuje živé zvíře v ust. § 494, dle kterého: „Živé zvíře má zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze“. Zvíře tedy objektem právních vztahů být za určitých podmínek může, nelze jej však považovat za subjekt, neboť subjektem právních vztahů může být pouze osoba způsobilá nést práva a povinnosti a být za ně odpovědná. Zvířata budou nadále, pokud se stanou součástí právních vztahů, v pozici objektů těchto právních vztahů, nikoliv však jako věci v právním smyslu.²⁴ Vzhledem k tomu, že zvíře nemůže být považováno za subjekt, nemá právní subjektivitu a nenáleží mu tak ochrana přirozených práv, jako je tomu u osob. Ust. § 494 NOZ se také vztahuje na všechna zvířata bez rozdílu. V soukromém právu jsou tak za zvířata považována nejen obratlovci, ale i bezobratlí, jsou-li schopni cítit bolest nebo stres.²⁵ Zde je pojetí zvířete širší než v právu veřejném, kde například ZOZPT má za zvíře pouze živé obratlovce.

Z důvodu absence legální definice zvířete vyvolal NOZ rozporuplné diskuse o tom, co se vlastně zvířetem rozumí a zda má prohlášení zákonodárce v ust. § 494 nějaké praktické důsledky, když dostatečnou ochranu zvířat odpovídající jejich zvláštnímu postavení jako živých tvorů, jakož i významu pro jejich chovatele, jsou schopny zabezpečit příslušné veřejnoprávní předpisy.²⁶ Ostatně takto na postavení zvířat nahlížel i již derogovaný zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, který považoval živá zvířata za věci movité, s ohledem na jejich povahu však za zcela zvláštní druh, schopné cítit bolest a utrpení, kdy tato byla chráněna především zvláštními předpisy veřejného práva.²⁷ Dle mého názoru má § 494 zásadní praktické dopady, neboť zvířata jsou často předmětem soukromoprávních smluv, na které se aplikují výlučně

²⁴ MÜLLEROVÁ, Hana. Zvíře jako předmět právní úpravy veřejného práva a nový občanský zákoník. České právo životního prostředí, 2014, roč. 35, č. 1, s. 20.

²⁵ Důvodová zpráva k NOZ [online]. beck-online.cz, [cit. 6. září 2020]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview?documentId=oz5f6mrqgez6obzl5shu&groupIndex=0&rowIndex=0>>.

²⁶ PROUZA, Ivan. Zvíře na rozhraní mezi osobou a věcí. Právní rozhledy, 2017, roč. 25, č. 1, s. 13.

²⁷ KESSLER, Tomáš. Přestává být zvíře věcí? Aneb krátký exkurz do právní úpravy zvířat v novém občanském zákoníku [online]. epravo.cz, 19. dubna 2012 [6. září 2020]. Dostupné na <<https://www.epravo.cz/top/clanky/prestava-byt-zvire-veci-aneb-kratky-exkurz-do-pravni-upravy-zvirat-v-novem-obcanskem-zakoniku-82444.html>>.

předpisy soukromého práva. Veřejné právo je od soukromého práva v mnoha ohledech odlišné a jejich prolínání je tak spíše výjimečné, proto ochranu poskytnutou NOZ nemohu považovat za nadbytečnou.

Záměr zákonodárce zlepšit postavení zvířat považuji za krok směřující k lepší budoucnosti, nicméně plný prostoru k vytvoření pochybností a diskutabilních závěrů. De lege ferenda bych navrhovala oprostění se od dualismu, myšleno objekt – subjekt a vytvoření nové kategorie, do které by spadala všechna zvířata, neboť mám za to, že ta nelze jednoznačně podřadit ani pod jednu skupinu, což činí nemalé aplikační, ale i interpretační potíže. Zároveň bych navrhovala sjednocení jak veřejnoprávní, tak soukromoprávní úpravy ve vztahu k vymezení pojmu zvířete, neboť úpravu de lege lata považuji, s ohledem na zmíněnou diferenci, za zcela konfušní.

3.1.2 Vymezení pojmu zvířete dle Zákona na ochranu zvířat proti týrání

Jedinou legální definici zvířete, neupravující toliko jeho postavení, nalezneme v ust. § 3 písm. a) ZOZPT, dle kterého: „*zvířetem je každý živý obratlovec, kromě člověka, nikoliv však plod, či embryo.*“²⁸ A contrario tedy platí, že zvířetem již není mrtvý obratlovec. Ačkoliv se podle komentářové literatury jedná o logický nesmysl, neboť i mrtvé zvíře je stále zvíře, má za to, že úmyslem zákonodárce bylo jednoduše dát najevo, že u mrtvého zvířete odpadá potřeba zákonné ochrany.²⁹ Důvod, proč pod pojmem zvířete nejsou zahrnuta také zvířata bezobratlá, není v důvodové zprávě vymezen. Uchyluji se tak k závěru, že zákonodárce vycházel z úsudku, že bezobratlí bolest necítí, resp. ji na nich nelze zpozorovat. I přestože však nelze s jistotou určit, zda tito živočichové bolest cítí či nikoliv, lze jejich vnímání bolesti presumovat, neboť disponují nervovými buňkami, které u obratlovců souvisejí s vnímáním bolesti. V jejich případě by tak měl zákonodárce postupovat v souladu se zásadou výsad našich pochyb, dle které pokud není explicitně vyloučeno, že nemohou bolest pociťovat, má s nimi být nakládáno způsobem, jako by ji cítit mohli.³⁰

3.1.3 Vymezení pojmu pokusného zvířete

Pokusným zvířetem se v souladu s ust. § 3 písm. j) ZOZPT rozumí živý obratlovec, s výjimkou člověka, který je nebo má být použit k pokusům, včetně larválních forem a plodů savců schopných samostatně se živit, a to od poslední třetiny stadia jejich vývoje. V ranějším stádiu pak jen tehdy, má-li jim být umožněno žít nad rámec tohoto stadia a za předpokladu, že

²⁸ § 3 písm. a) ZOZPT.

²⁹ MELZER, Filip, TÉGL, Petr. Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419-654 a související společná a přechodná ustanovení. Praha: Leges, 2014, s. 231.

³⁰ BEKOFF, Marc. Na zvířatech záleží. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Triton, 2009, s. 85.

je v důsledku testování postihne bolest, utrpení nebo jiné poškození. Dále se za pokusné zvíře považuje i živý hlavonožec, jímž je kupříkladu chobotnice či sépie.³¹ Pokud jde o zbylé druhy živočichů náležejících do skupiny bezobratlých, pak se na ně zákonná ochrana nevztahuje. Pokusy na nich prováděné nejsou nikterak regulovány, omezovány či kontrolovány. Osoby oprávněné tyto pokusy vykonávat jsou vázány toliko vyhláškou č. 163/2012 Sb., o zásadách správné laboratorní praxe, vyhláškou č. 86/2008 Sb., o stanovení zásad správné laboratorní praxe v oblasti léčiv a předpisy na ochranu zdraví zaměstnanců při manipulaci se zvířaty.^{32,33} V tomto směru také dochází k prolomení zásady, že ZOZPT považuje za zvířata čistě jen živé obratlovce.³⁴

I zde považuji právní úpravu za zmatečnou, když obecná definice zvířete v ZOZPT je koncipována mnohem úžeji než definice pokusného zvířete. Nutno podotknout, že definice pokusného zvířete je jedinou definicí, která tu obecnou rozšiřuje. Například zvíře v lidské péči či hospodářské zvíře ZOZPT formuluje co do účelu, ke kterému se takové zvíře obvykle užívá, nikoliv co do druhu. De lege ferenda bych tedy navrhovala vymezení obecné definice zvířete tak, jak je tomu u pokusného zvířete, tedy včetně hlavonožců, a naopak u pokusného zvířete bych ono rozšíření vyňala a ponechala pouze vymezení účelu pokusného zvířete, coby takového, které má být užito k pokusným účelům, což by dle mého názoru zachovalo shodnou obsahovou strukturu zákona.

3.1.4 Zvíře chované pro použití k pokusům vs. laboratorní zvíře

Novelou účinnou ode dne 1. 1. 2013 došlo ke změně terminologie. Před ní skýtalo ust. § 3 písm. l) ZOZPT legální vymezení laboratorního zvířete, kde bylo koncipováno jako zvíře, které bylo odchováno v chovném zařízení speciálně pro pokusné účely.³⁵ Zákonodárce tak učinil zcela záměrně, neboť Směrnice 2010/63/EU již nerozlišuje zvířata pokusná a zvířata laboratorní, a proto se tento pojem stal nadbytečným.³⁶ Dále v ust. § 17f nalezneme enumeraci zvířat, která zákonodárce kvalifikuje jako zvířata chovaná pro použití k pokusům.³⁷

³¹ § 3 písm. j) ZOZPT.

³² Pokusy na zvířatech [online]. wikipedie.cz, 24. srpna 2020 [cit. 9. září 2020]. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pokusy_na_zv%C3%AD%C5%99atech>.

³³ Jedná se zejména o Nařízení vlády č. 27/2002 Sb., kterým se stanoví způsob organizace práce a pracovních postupů, jež je zaměstnavatel povinen zajistit při práci související s chovem zvířat.

³⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 359/2012 Sb. kterým se mění zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*důvodová zpráva k zákonu na ochranu zvířat proti týrání*“) [online]. beck-online.cz, [cit. 6. září 2020]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=oz5f6mrqgez6mzvfhfwi6q&rowIndex=0>>.

³⁵ § 3 písm. l) ZOZPT, ve znění zákona č. 308/2011 Sb., účinném ke dni 1. ledna 2012.

³⁶ Důvodová zpráva k zákonu na ochranu zvířat proti týrání.

³⁷ § 17f ZOZPT.

3.2 Animal Welfare

Animal welfare neboli životní pohoda zvířat představuje vyvážený stav zvířete, které je schopno se vlastními silami vyrovnat s působením životního prostředí, vyhnout se strádání, zachovat si zdraví a plnou životaschopnost.³⁸ Životní pohoda je však široký, abstraktní pojem, pod kterým si lze představit zpravidla cokoliv. V roce 1965 proto Brambellova komise uvedla, že: „Zvíře by mělo mít alespoň možnost svobodného pohybu tak, aby se bez obtíží mohlo otočit, pečovat o čistotu těla, vstát, lehnout si a natáhnout končetiny“, čímž vytvořila pět zásad známých jako „pět svobod“ definujících kvalitu života zvířat.³⁹ Jednalo se o osvobození zvířete od žízně a hladu, nepohodlí, bolesti, strachu a úzkosti a jeho schopnost vykazovat prvky normálního chování. Tyto zásady pak mají být naplněny u všech zvířat chovaných člověkem.⁴⁰ Životní pohodu zvířat, resp. její ochranu, zakotvuje řada právních aktů, a to jak v přímé, tak v nepřímé podobě.⁴¹

3.3 Vymezení pokusu ve světle Zákona na ochranu zvířat proti týrání

3.3.1 Pojem pokus

Zcela zásadním termínem, užívaným v souvislosti s testováním na zvířatech, je pokus, jehož legální definici nabízí ZOZPT v ust. § 3 písm. t), dle kterého se za pokus považuje: „jakékoli invazivní či neinvazivní použití zvířete pro pokusné nebo jiné vědecké účely se známým nebo neznámým výsledkem nebo pro vzdělávací účely, které může zvířeti způsobit bolest, utrpení, strach nebo trvalé poškození nejméně o intenzitě odpovídající vpichu jehly podle běžné veterinární praxe. Pokusem se rozumí rovněž jakýkoli způsob jednání, který má nebo může vést k tomu, že se zvíře narodí nebo vylihne nebo že vznikne a je zachována geneticky modifikovaná linie zvířete v takovém stavu; usmrcení zvířete pouze pro využití jeho orgánů nebo tkání se za pokus nepovažuje“⁴².

Zajímavé je, že činnost spočívající v usmrcení zvířete za účelem získání a následného využití jeho orgánů a tkání není kvalifikována jako pokus, kdy však osoba, která takové zvíře

³⁸ STEJSKAL, Vojtěch, LESKOVJAN, Martin. Člověk a zvíře - v zajetí či v péči?: aktuální právní a věcné otázky nakládání se zvířaty. 1. vydání. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta: Nakladatelství Vodnář, 2010, s. 44.

³⁹ ŠONKOVÁ, Romana. Welfare v ekologickém zemědělství - Šance pro lepší život hospodářských zvířat. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací, 2006, s. 6.

⁴⁰ JEBAVÝ, Lukáš a kol. Ochrana, chov a využití pokusných zvířat. 1. díl. Brno: Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně, 2007, s. 204-205.

⁴¹ Přímou ochranou se rozumí ochrana zvířat proti týrání, která je zakotvena právními předpisy, jež vymezují, zakazují a postihují činnosti považované za týrání zvířat. Nepřímá je pak zahrnuta v předpisech regulujících zacházení se zvířaty a ochranu jejich pohody a zdraví, tedy v předpisech, jejichž hlavním cílem není zvířata chránit proti týrání, nicméně svým obsahem přesto k ochraně zvířat různými způsoby přispívají (např. veterinární zákon, zákon o krmivech, zákon o myslivosti, zákon o ochraně krajiny a přírody).

⁴² § 3 písm. t) ZOZPT.

za tímto účelem chová, je nazývána chovatelem pokusných zvířat. Pokud však dané jednání není pokusem, jak lze zvíře, vůči němuž je tato činnost vykonávána, nazývat pokusným? Ostatně za pokusné zvíře je považováno právě to, které bude následně k pokusu užito. ZOZPT obsahuje, kromě definice pokusu a chovatele pokusných zvířat, také pojem chovatel, který je koncipován širěji, když v sobě zahrnuje jak osobu, která provádí pokusy na zvířatech, tak i např. osobu provozující útulky či záchranné stanice. Zákonodárce jak definici pokusu, tak i chovatele pokusných zvířat převzal ze Směrnice 2010/63/EU. Tato však vymezuje pouze pojem „breeder“, tedy chovatel, a to již bez dodatku „of experimental animal“, tedy pokusných zvířat. Pojem chovatele tak, jak je zakotven v ZOZPT, ve směrnici nenalezneme. Definice chovatele ve výše uvedené směrnici a chovatele pokusných zvířat ve výše uvedeném zákoně je však shodná. Zákonodárce tedy tuto směrnici sice transponoval do českého právního řádu, učinil tak ale nesprávně, když pod chovatele pokusných zvířat začlenil také chovatele zvířat, která jsou užívána k činnosti nekvalifikované jako pokus. Takové vymezení je tak přinejmenším matoucí.

3.3.2 Klasifikace závažnosti pokusů

Každý pokus musí být v souladu s jednotlivými kritérii subsumován do jedné ze 4 kategorií závažnosti. K tomuto podřazení dochází po zhodnocení míry bolesti, utrpení, strachu nebo trvalého poškození, které pokusné zvíře v průběhu pokusu pravděpodobně pocítí. Tato klasifikace byla zavedena z důvodu zvýšení transparentnosti, usnadnění schvalování projektů a zajištění nástrojů pro sledování shod pokusů.⁴³ Právní základ nalezneme v ust. § 18c ZOZPT a také ve vyhlášce o ochraně pokusných zvířat. Do první kategorie, která je současně nejméně invazivním druhem, spadá pokus, při němž pokusné zvíře nenabude vědomí, neboť se provádí v celkové anestezii.⁴⁴

Další kategorií je pokus mírný, v jehož důsledku pokusná zvířata pravděpodobně pocítí krátkodobou mírnou bolest, utrpení či strach, jakož i pokus, který výrazně nezhoršuje jejich dobré životní podmínky nebo celkový stav.⁴⁵ Do této kategorie se zahrnují například povrchové pokusy, jako biopsie ucha a ocasu, krmení pokusného zvířete upravenou potravou či krátkodobé odloučení od sociálních partnerů.⁴⁶

V průběhu provádění pokusu klasifikovaného jako střední pak zvíře pravděpodobně pocítí krátkodobou středně intenzivní či dlouhodobou mírnou bolest, utrpení, strach nebo mu

⁴³ Bod 22 odůvodnění Směrnice 2010/63/EU.

⁴⁴ § 18c odst. 2 písm. a) ZOZPT.

⁴⁵ § 18c odst. 2 písm. b) ZOZPT.

⁴⁶ Příloha č. 9 odst. 4 písm. d), i), k) vyhlášky o ochraně pokusných zvířat.

může být způsobeno středně závažné zhoršení dobrých životních podmínek, rovněž tak celkového stavu.⁴⁷ Jedná se kupříkladu o ozařování pokusného zvířete nebo chemoterapie.⁴⁸

Poslední, a tedy zároveň nejvíce invazivní kategorií, je pokus závažný, dle kterého zvířata pravděpodobně pocítí značnou nebo dlouhodobě středně intenzivní bolest, utrpení či strach nebo pokus, který pravděpodobně způsobí značné zhoršení dobrých životních podmínek nebo celkového stavu.⁴⁹ Zde si lze představit zkoušky toxicity, které vedou k usmrcení, transplantace orgánu či elektrické šoky, před nimiž pokusné zvíře nemůže uniknout, například s cílem vyvolat naučenou bezmocnost.⁵⁰ Pokusy zařazené do této kategorie jsou výslovně zákonem zakázány, vyjma z výjimečných a vědecky podložených důvodů za současného povolení příslušným orgánem.⁵¹

3.3.3 Kdy je tedy přípustné pokus provést?

ZOZPT stanovuje přípustnost či nepřípustnost pokusů ve čtyřech směrech, a to co do účelu, druhu použitých zvířat, možnosti užití jiné, tzv. alternativní metody, jež je způsobilá dosáhnout kýženého výsledku a horní hranice bolesti.⁵² Klíčové je ust. § 18 ZOZPT, které obsahuje taxativní výčet účelů, pro něž lze pokusy provádět. Pokusná zvířata mohou být k pokusům užitá jen za účelem základního výzkumu, translačního či aplikovaného výzkumu, s cílem zejména diagnostikovat různé druhy onemocnění a najít způsob léčby, dále s těmiž cíli využívat zvířata při výrobě, zkoušení kvality a nezávadnosti léčiv, potravin, krmiv a jiných výrobků, dále ochrany přírodního prostředí v zájmu zdraví a dobrých životních podmínek jak lidí, tak i zvířat, výzkum zaměřený na zachování druhů zvířat, pro účely vzdělávání a konečně, je-li to nezbytné, k naplnění účelu trestního a jiného soudního řízení.⁵³

Zákonem aprobovaný účel pokusu však nestačí k tomu, aby zvířata mohla být k pokusu skutečně užitá. Jak jsem již nastínila výše, dále se zkoumá, zda dotyčné zvíře, resp. jeho druh, lze vůbec užit. Zákon výslovně zakazuje využít k pokusným účelům ohrožené druhy zvířat (§ 17b), subhumánní primáty (§ 17c), zvířata odchycená ve volné přírodě (§ 17d) a opuštěná a toulavá zvířata domestikovaných druhů (§ 17e), kromě zákonem stanovených výjimek, jimiž jsou zpravidla vymezený účel, nemožnost užit jiný druh zvířete a povolení příslušného orgánu. Zákon dále sice výslovně nezakazuje užití volně žijících zvířat, nicméně toto podmiňuje

⁴⁷ § 18c odst. 2 písm. c) ZOZPT.

⁴⁸ Příloha č. 9 odst. 5 písm. e) vyhlášky o ochraně pokusných zvířat.

⁴⁹ § 18c odst. 2 písm. d) ZOZPT.

⁵⁰ Příloha č. 9 odst. 6 písm. a), g), j) vyhlášky o ochraně pokusných zvířat.

⁵¹ § 18c odst. 3 a 4 ZOZPT.

⁵² MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 368.

⁵³ § 18 ZOZPT.

vyjádřením místně příslušného orgánu ochrany přírody, které je pak závazným podkladem pro schválení projektů pokusů.⁵⁴

Před novelizací ZOZPT účinné od 1. 1. 2013 nesměla být toulavá a opuštěná zvířata užitá k pokusným účelům, a to bez výjimky.⁵⁵ I přestože se čím dál více vyskytují tendence ke zvýšení kvality právní ochrany zvířat, zde jde o zmírnění právní úpravy, a to i navzdory odůvodnění Evropské unie, dle kterého „*jelikož není znám původ opuštěných a toulavých zvířat domestikovaných druhů a odchyt a umístění těchto zvířat do zařízení zvyšuje jejich stres, neměla by být obecně k postupům používána*“⁵⁶. Nutno podotknout, že ZOZPT oproti Směrnici 2010/63/EU obsahuje přísnější podmínky pro aplikaci výjimky z užití těchto zvířat, a to v podobě povolení ministerstva. Jsem tak toho názoru, že ačkoliv došlo zcela jistě ke zmírnění právní úpravy, zákonodárce učinil dostatečná opatření k tomu, aby k takovému užití docházelo zcela výjimečně, kdy si lze jen těžko představit pokus, který by nebylo možné realizovat se zvířaty chovanými k pokusným účelům, ale toliko se zvířaty opuštěnými či toulavými.

Další podmínkou nezbytnou k možnosti daný pokus provést je neexistence alternativní metody, tedy provedení pokusu bez nutnosti užití živé zvíře, kdy tato metoda musí být zároveň validována Evropskou unií (v podrobnostech viz. kapitola VII).⁵⁷

3.3.4 Oblasti, v nichž je testování na zvířatech zakázáno

Ust. § 18 odst. 2 ZOZPT nastiňuje oblasti, v nichž jsou pokusy na zvířatech zakázány. Zvířata nemohou být pokusně využívána za účelem vývoje nebo zkoušení zbraní, bojových látek nebo munice a k nim příslušných zařízení. Další oblasti, ve které je testování na zvířatech zakázáno, je, jak jsem již uvedla výše, kosmetický průmysl. Testování konečného kosmetického výrobku zakázala Evropská unie na svém území již od roku 2004, a to směrnici Evropského parlamentu a Rady 2003/15/ES ze dne 27. února 2003, kterou se mění směrnice Rady 76/768/EHS o sblížení právních předpisů členských států týkajících se kosmetických prostředků. Průlomem v této oblasti však bylo přijetí již výše uvedeného nařízení o kosmetických přípravcích, které rozšířilo zákaz testování také na jednotlivé složky kosmetických produktů. Tento zákaz nabyl účinnosti na základě harmonogramu lhůt stanoveného Komisí, kdy zákaz prodeje kosmetických přípravků a jejich přísad testovaných na zvířatech započal ode dne 11. 3. 2009 s výjimkou testů toxicity po opakované dávce, toxicity pro reprodukci a toxikokinetiky, kde zákaz nabyl účinnosti až 11. 3. 2013.⁵⁸

⁵⁴ § 23a odst. 3 ZOZPT.

⁵⁵ § 15 odst. 4 ZOZPT, ve znění zákona č. 308/2011 Sb., účinném ke dni 1. ledna 2012.

⁵⁶ Bod 21, 22 odůvodnění Směrnice 2010/63/EU.

⁵⁷ § 18a ZOZPT.

⁵⁸ Bod 43 odůvodnění Nařízení o kosmetických přípravcích.

Problém však nastává ve chvíli, kdy jsou tyto výrobky exportovány z Evropské unie do třetích zemí, kde je testování kosmetických přípravků na zvířatech povoleno, ne-li zákonem vyžadováno. Jsem toho názoru, že určitým krokem směřujícím k posílení právní ochrany zvířat by bylo zavedení celosvětového zákazu testování kosmetických výrobků na zvířatech. Stejný názor zastává také Evropský parlament, který v tiskové zprávě ze dne 20. 2. 2018 vyzval představitele Evropské unie, aby využili svých diplomatických kontaktů a usilovali tak o vytvoření mezinárodní úmluvy v rámci OSN týkající se zákazu testování kosmetických výrobků na zvířatech. Zákaz by podle nich měl být účinný do roku 2023.⁵⁹

Kromě výše nastíněných oblastí nestanovuje ZOZPT výraznější omezení, proto bych navrhovala postupné omezování oblastí, v nichž jsou zvířata pokusně využívána, ačkoliv poznatky jimi získané mohou být zagitovány i jiným způsobem. Jedná se zejména o využívání zvířat k testování hnojiv, pesticidů, barev či prostředků pro domácnost, kdy tyto, stejně jako kosmetické výrobky, představují významnou část českého trhu. Zastávám názor, že se jedná o v zásadě shodné oblasti a nevidím legitimní důvod k tomu, aby tyto byly odlišně regulovány. Také podnikatelé se pomalu přizpůsobují společenským změnám v oblasti ochrany zvířat a uvádí na trh různé ekologické čistící a úklidové prostředky, které nejsou testovány na zvířatech, neobsahují živočišné přísady a jsou veganské. Mnohé značky pak mají přímo certifikaci od Vegan Society a Cruelty-Free.

⁵⁹ CHATAIN, Baptiste. Animal testing of cosmetics: MEPs call for worldwide ban [online]. europarl.europa.eu, 20. února 2018 [cit. 12. září 2020]. Dostupné na <<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180219IPR98116/animal-testing-of-cosmetics-meps-call-for-worldwide-ban>>.

4 Stěžejní zásady

4.1 Základní zásady prostupující právní úpravou de lege lata

Společně s právními normami zakotvenými v ustanoveních jednotlivých právních aktů jsou součástí objektivního práva také zásady. Problematika zvířat a jejich ochrany spadá pod právo životního prostředí, a tak se zde uplatní i obecné zásady figurující v tomto právním odvětví, jako je kupříkladu princip vysoké úrovně ochrany, princip prevence a zejména princip informovanosti veřejnosti. Ochrana zvířat má však vlastní specifické zásady, které bych ráda ve stručnosti nastínila.

Primární je zásada vysoké hodnoty zvířat. Tato zásada říká, že zvířata představují nenahraditelnou hodnotu živočišné říše. Hodnotou se však nerozumí jejich tržní cena či míra užitečnosti pro člověka, nýbrž hodnota, jakožto způsobilost být živými a cítícími bytostmi.⁶⁰ Zásada vysoké hodnoty je výslovně vyjádřena již v preambuli ZOZPT, dle které „*zvířata jsou stejně jako člověk živými tvory, schopnými na různém stupni pociťovat bolest a utrpení, a zasluhují si proto pozornost, péči a ochranu ze strany člověka*“. Její abstraktní vyjádření však proniká do všech právních předpisů dotýkajících se ochrany zvířat.

Úzce související je pak zásada zákazu usmrcení zvířete bez zákonného důvodu. Legální podklad této zásady lze nalézt v ust. § 5 ZOZPT, dle kterého je zapovězeno usmrcení zvířete z jiných než tam taxativně vymezených důvodů. V případě svévolného usmrcení zvířete bez zákonného podkladu se osoba vystavuje odpovědnosti za přešůpek, za který lze uložit pokutu až do výše 500.000, - Kč.⁶¹

Zásada respektování přirozených potřeb zvířat představuje požadavek směřující ke všem chovatelům pečujících o zvířata bez ohledu na účel chovu, aby ve svých zařízeních vytvořili takové podmínky, které se budou co možná nejvíce blížit přirozenému prostředí toho kterého druhu zvířete. Tato zásada v podstatě koresponduje s pojmem animal welfare, když cílem obou je zejména zajistit, aby zvířata byla chována bez jakýchkoliv negativních komponentů, kterými by byla stresována, omezována či zraňována.

Pokud někdo zachází se zvířaty surovým nebo trýznivým způsobem, pak svým jednáním naplňuje skutkovou podstatu trestného činu týrání zvířat.⁶² Zakotvení deliktní odpovědnosti představuje stěžejní bod ochrany zvířat, neboť bez toho by měla jakákoliv právní úprava toliko deklaratorní charakter. Výše uvedené představuje první rovinu zásady snižování utrpení. Druhá rovina této zásady se projevuje v různých zákazech a uložených povinnostech spočívajících

⁶⁰ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 305.

⁶¹ § 27 odst. 12 písm. a) a § 27a odst. 20 písm. a) ZOZPT.

⁶² § 302 trestního zákoníku.

v konkrétních preventivních opatřeních, jejichž cílem je předcházet nepřiměřenému a neodůvodněnému utrpení zvířat.⁶³

Další neméně významnou zásadou je zásada péče. Pozitivní vymezení pojmu péče nenalezneme v ZOZPT, ale v ust. § 4 odst. 1 zákona č. 166/1999 Sb., o veterinární péči, dle kterého „*je chovatel povinen chovat zvířata způsobem, v prostředí a podmínkách, které vyžadují jejich biologické potřeby, fyziologické funkce a zdravotní stav a předcházet poškození jejich zdraví*“.⁶⁴

Pokud odrazem zásady péče je úprava stanovující povinnosti osobám, v jejichž zajištění se zvířata nachází, pak zásada odbornosti a kvalifikace je její konkretizací, kdy zároveň představuje její zúžení. Tuto zásadu můžeme nalézt hned na několika místech ZOZPT. Každé osobě, která chová, dodává nebo používá pokusná zvířata, musí být Ministerstvem zemědělství udělena určitá oprávnění.⁶⁵ Také zaměstnanci onoho zařízení, kteří pečují o pokusná zvířata, musí mít příslušnou kvalifikaci (v podrobnostech viz. kapitola V).⁶⁶ Tyto regulativy mají předcházet zbytečnému utrpení pokusných zvířat, jež by mohlo nastat v důsledku manipulace osobami, které k takové činnosti nejsou dostatečně odborně kvalifikovány.

V případě porušení regulativů stanovených právními předpisy nastupuje zásada odpovědnosti chovatele, který svým jednáním naplnil skutkovou podstatu některého z trestných činů, přestupků nebo správních deliktů. Tak či tak mu hrozí uložení sankce, a to buď v podobě trestu či peněžité pokuty.

Velice důležitou zásadu představuje zásada subsidiarity využití zvířete. Tato je legálně zakotvena v ust. § 18a ZOZPT, dle kterého lze pokus provést jen pokud neexistuje jiná dostupná metoda, která nevyžaduje užití zvířete a zároveň je uznána dle předpisů Evropské unie (blíže viz kapitola VII.).

Zásada transparentnosti slouží k tomu, aby se ve všech fázích a na všech úrovních pokusné činnosti vedly, uchovávaly a vykazovaly údaje a záznamy o relevantních skutečnostech, kdy příslušná data jsou poté zasílána Evropské komisi ke zpracování.⁶⁷

A poslední zásada, kterou bych v této práci ráda zmínila, je zásada veřejnosti, zahrnující zejména požadavek na informovanost veřejnosti, který je zakotven již v samotné Listině

⁶³ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 307.

⁶⁴ § 4 odst. 1 zákona č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁵ § 15a odst. 1 ZOZPT.

⁶⁶ § 15d ZOZPT.

⁶⁷ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 375.

základních práv a svobod.⁶⁸ Do 1. 1. 2013 nebyla veřejnost takřka vůbec informována o tom, jaké pokusy se provádějí, jaká zvířata jsou užitá či jakých výsledků bylo dosaženo. Každoročně se pouze zveřejňovaly statistiky čítající počet užitých zvířat. Pozitivně tak vnímám novelu ZOZPT, která od roku 2013 vyžaduje, aby přílohou o schválení projektu pokusů bylo anonymní netechnické shrnutí tohoto projektu, které je následně zveřejněno.

4.2 Zásada 3R (replacement, reduction, refinement)

V případě, že k pokusu musí být užito živé zvíře, pak musí být pokus proveden v souladu s tzv. 3R konceptem, který slučuje zásady reduction, replacement a refinement mající za cíl co nejšetrněji nakládat s pokusnými zvířaty. Jedná se o zásady, které určitým způsobem doplňují či rozšiřují výše uvedené zásady. Tyto byly zformulovány W. M. S. Russelem a R. L. Burchem v roce 1959 a stanovily rámec pro humánnější provádění výzkumů na zvířatech. Od té doby byly zakotveny v řadě vnitrostátních a mezinárodních aktů a předpisech o používání zvířat ve vědeckých postupech, jakož i v politikách organizací, které financují nebo sami provádějí výzkum na zvířatech.⁶⁹ Tato zásada je zakotvena také v ZOZPT.⁷⁰ Považuji za vhodné zmínit, že se nyní projednává vládní návrh zákona č. 514/0, kterým se mění ZOZPT, v němž je navrhováno vložení nového ust. § 17i – Zásada nahrazení a omezení používání pokusných zvířat a šetrného zacházení s nimi, který představuje legální zakotvení zásady 3R.

Reduction (snížení) představuje požadavek na užití co možná nejnižšího počtu pokusných zvířat tak, aby jejich počet byl způsobilý dosáhnout validních výsledků. Reduction znamená také užití zvířat k pokusným účelům ultima ratio, tedy v nejnutnějších případech.⁷¹

Replacement (nahrazení) značí, že je-li možné provést pokus bez užití živých zvířat, například prostřednictvím alternativní metody, pak má být tato alternativní metoda využita přednostně. Můžeme rozlišit nahrazení plné a částečné. Zatímco plná náhrada znamená, že nebude užito vůbec žádné zvíře, naopak budou užiti například lidští dobrovolníci, částečná náhrada zahrnuje užití takových zvířat, která na základě současného vědeckého poznání bolest necítí nebo ji neprožívají v takové intenzitě (např. bezobratlí).⁷²

A konečně refinement (zjemnění, zmírnění) znázorňuje snahu snížit či nejlépe zcela vyloučit veškeré stresující a bolestivé faktory a postupy, které by mohly mít za následek

⁶⁸ Čl. 35 odst. 2 usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „LZPS“).

⁶⁹ The 3Rs [online]. nc3rs.org.uk [cit. 27. září 2020]. Dostupné na <<https://www.nc3rs.org.uk/the-3rs>>.

⁷⁰ § 15 odst. 4 písm. a) ZOZPT.

⁷¹ PRCHALOVÁ, Jana. Právní ochrana ..., s. 113.

⁷² The 3Rs [online]. nc3rs.org.uk [cit. 27. září 2020]. Dostupné na <<https://www.nc3rs.org.uk/the-3rs>>.

zhoršení dobrých životních podmínek zvířat, a to kupříkladu pomocí anestezie.⁷³ Anestezie znamená ztrátu citlivosti, kdy může představovat buď ztrátu vědomí (celková anestezie) nebo ztrátu citlivosti konkrétní části těla (lokální anestezie).⁷⁴

Nejnovějším konceptem v zásadě 3R je čtvrté R, které představuje stupeň odpovědnosti výzkumného pracovníka provádějícího pokus. Tato odpovědnost je přímo spojena se stupněm vzdělání konkrétního jednotlivce a vyplývá z potřeby dodržování výše uvedených 3R zásad.⁷⁵

⁷³ MÜLLEROVÁ, Hana a kol. Kapitoly o právech zvířat: "my a oni" z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Academia, 2016, s. 682.

⁷⁴ FLECKNELL, Paul. Laboratory Animal Anaesthesia. 4th edition. Academic Press, 2015, s. 1.

⁷⁵ STOJANOVIĆ, Nikola M, TODOROVSKA, Milica M. Formula for the well-being of experimental animals: 3r+1r. Facta Universitatis, Series: Medicine & Biology, Vol. 19, No 1, 2017, s. 21-22. [online]. eds.a.ebscohost.com, 1. února 2017 [cit. 2. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=4&sid=13714bee-1f25-4011-aff3-fcc980c09679%40sdc-v-sessmgr01&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlwLHVybCxlYWQmbGFuZz1jcyZzaXRIPWVkcylsaXZl#AN=126518783&db=asn>>.

5 Oprávnění a jiné podmínky směřující k zajištění řádné péče

V předchozích kapitolách jsem se pokusila představit pojmy, které úzce souvisí s problematikou pokusů včetně zásad, které tyto provázejí, limitují či jinak doplňují. Nyní bych se chtěla zaměřit na personální a technické požadavky, jež ZOZPT zakotvuje s cílem zajistit pokusným zvířatům profesionální a maximální péči, která by jim měla být způsobilá vytvořit komfortní a co možná nejvíce přirozené prostředí v daných zařízeních.

5.1 Odborné a personální požadavky

ZOZPT rozlišuje tři různé osoby figurující v oblasti pokusných zvířat, a to chovatele pokusných zvířat, dodavatele pokusných zvířat a konečně uživatele pokusných zvířat, přičemž jejich zájem na dosažení zisku není rozhodující. Určitou zajímavostí je, že dodavatelem může být pouze osoba odlišná od chovatele. Proč tomu tak je se mi zjistit bohužel nepodařilo, nicméně je přinejmenším zvláštní, že kupříkladu společnosti VELAZ, s. r. o. bylo uděleno oprávnění k chovu, k dodávce i k používání pokusných zvířat. Praktické dopady tohoto omezení jsou tak dle mého názoru diskutabilní, a proto bych *de lege ferenda* navrhovala dané omezení buď vypustit, čímž by však text ZOZPT byl odlišný od textu Směrnice 2010/63/EU, která dané omezení taktéž stanoví a transpozice směrnice by tak nebyla řádná, což by bylo v rozporu se závazky České republiky vůči Evropské unii, anebo dodržovat znění zákona, a tedy nevydávat oprávnění k chovu a zároveň k dodávce pokusných zvířatech, když zákon sloučení těchto oprávnění v jedné osobě nepřipouští.

Pokusy dále mohou být prováděny toliko ve schválených zařízeních uživatele pokusných zvířat.⁷⁶ Těmito zařízeními jsou zpravidla pracoviště akademického nebo univerzitního charakteru, kdy některý z jeho vysokoškolsky vzdělaných pracovníků se pak může stát, po absolvování příslušných kurzů, vedoucím pokusu.⁷⁷

Všechny výše vypočtené osoby musí k dané činnosti získat oprávnění, které uděluje Ministerstvo zemědělství, a to na dobu tří let, kdy toto může být prodlouženo opakovaně na dobu 5 let.⁷⁸ Oprávnění se vydává nebo prodlužuje ve správním řízení zahájeném na základě žádosti podané na předepsaném formuláři⁷⁹. Správní řízení je pak zakončeno správním rozhodnutím (vydáním oprávnění). Žádost však může být podána až poté, kdy příslušná krajská

⁷⁶ § 15a odst. 2 ZOZPT.

⁷⁷ STEJSKAL, Vojtěch. Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost: právní stav k 1.1.2006. Praha: Nakladatelství Linde, 2006, s. 477.

⁷⁸ § 15b ZOZPT.

⁷⁹ Žádost musí kromě obecných náležitostí zakotvených v ust. § 37 odst. 2 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*správní řád*“), mimo jiné obsahovat také adresu místa zařízení, druh činnosti či u uživatele pokusných zvířat účel, za jakým mohou být pokusy prováděny, druhy zvířat a jejich počet a další. (§ 15b odst. 1 ZOZPT).

veterinární správa vydala písemné vyjádření k činnosti zařízení.⁸⁰ Závazným podkladem v řízení je písemný posudek vydaný tzv. posuzovateli, kteří ověřují, zda zařízení splňuje všechny požadavky stanovené ZOZPT a prováděcími předpisy.

Předmětem zkoumání posuzovatelů je mj. personální obsazení a odborná způsobilost osob. Posuzovatelé musí nejprve zjistit, zda se v zařízení nachází jedna či více osob odpovědných za péči o pokusná zvířata, které zajišťují zejména náležité vzdělání a kvalifikaci osob zacházejících s pokusnými zvířaty a dohlíží nad životními podmínkami zvířat a péči o ně.⁸¹ Dále posuzovatelé zjišťují působení určeného veterinárního lékaře s odbornou způsobilostí v oblasti zdravotní problematiky pokusných zvířat, který je pověřen poskytováním poradenství ohledně dobrých životních podmínek těchto zvířat a zacházení s nimi.⁸² A konečně zda se v zařízení nachází tzv. vedoucí projektu pokusů, jehož primárním úkolem je zajistit, aby komplexní provedení pokusů bylo v souladu s rozhodnutím o schválení projektu pokusů, aby byl o pokusu veden protokol a aby byl tento ukončen po dosažení cíle. Osoby na všech výše uvedených pozicích musí mít osvědčení o odborné způsobilosti k navrhování pokusů a projektů pokusů.⁸³

Předmětem posuzování je také existence odborné komise pro zajišťování dobrých životních podmínek pokusných zvířat (dále jen „*odborná komise*“), jejímž hlavním úkolem je poradenství v oblasti animal welfare, kontrola průběhu projektů pokusů, zpracování písemného stanoviska k předloženému projektu pokusu či vydávání souhlasu k zahájení pokusu vedoucímu projektu.⁸⁴ Odborná komise taktéž zpracovává a odevzdává souhrnnou zprávu o činnosti zařízení za příslušný kalendářní rok, a to včetně statistických tabulek.

Splňuje-li pak žadatel všechny zákonem stanovené požadavky, vzniká mu na udělení oprávnění právní nárok. Poté, co ministerstvo oprávnění udělí, zašle toto rozhodnutí na vědomí krajské veterinární správě a státnímu orgánu příslušnému ke schvalování projektů pokusů.

Z hlediska komparace zákonné úpravy se Směrnicí 2010/63/EU docházím k závěru, že úprava v ZOZPT je v oblasti personálního zajištění přísnější, neboť směrnice pozici vedoucího projektu pokusů vůbec nezakotvuje, naopak většinu povinností ukládá osobě, která je vlastníkem daného zařízení. Z důvodové zprávy plyne, že cílem zákonodárce bylo vyhnout se

⁸⁰ § 3 odst. 1 písm. b) vyhlášky o ochraně pokusných zvířat.

⁸¹ § 15f odst. 1 písm. a), c) ZOZPT.

⁸² § 15f odst. 5 ZOZPT.

⁸³ § 15f odst. 6 ZOZPT.

⁸⁴ § 15g ZOZPT.

situaci, kdy by konkrétní vedoucí projektu pokusů byl v případě porušení ZOZPT nepostižitelný a bylo by obtížné realizování interní kontroly.⁸⁵

Zakotvení pozice vedoucího pokusů vnímám velice pozitivně, neboť mezi jeho hlavní úkoly patří zajistit, aby bolest, strach či trvalé poškození pokusných zvířat, pokud nejsou nevyhnutelné, byly minimalizovány na nejnižší možnou úroveň. Za porušení této povinnosti pak vedoucímu pokusu hrozí pokuta až 200.000, - Kč.⁸⁶ Zde už však s právním úpravou nesouhlasím. Mám za to, že pokud takové stavy byly u pokusného zvířete předvídatelné či jisté a nebyly minimalizovány, ačkoliv mohly být a vedoucí projektu si je tohoto vědom, ale pokračoval např. z důvodu zájmu na úspěšném dokončení pokusu, pak mám za to, že se dopouští týrání pokusného zvířete a měl by být sankcionován pokutou ve výši 500.000, - Kč tak, jak je tomu u zvířete, které není k pokusným účelům užito.⁸⁷ Nenapadá mě žádný důvod pro odlišný postup v případě totožného utrpení zvířat užívaných k rozdílným účelům.

5.2 Technické požadavky na zařízení, prostory a vybavení

Zařízením se rozumí stavba, budova, komplexy budov nebo jiné prostory, v nichž je provozována činnost se zvířaty, včetně pohyblivých zařízení.⁸⁸ ZOZPT disponuje pouze jedním ustanovením, které upravuje požadavky na zařízení, prostory a vybavení. Jedná se o § 17, kde je zakotvena povinnost dodavatele, chovatele a uživatele zajistit, aby prostory a vybavení odpovídaly tomu kterému druhu umístěných zvířat a jsou-li v daném zařízení prováděny pokusy, rovněž pro jejich provádění.⁸⁹ Konkrétní požadavky pak stanoví ministerstvo ve vyhlášce o ochraně pokusných zvířat, která je totožná se Směrnicí 2010/63/EU.

Všechna zařízení včetně jejich vybavení musí vytvářet prostředí, které zohledňuje a odpovídá fyziologickým a etologickým potřebám konkrétních druhů pokusných zvířat.⁹⁰ Materiál povrchu, který pokrývá stěny a podlahy zařízení, musí být pro pokusná zvířata zdravotně nezávadný a nesmí je zraňovat.⁹¹ Požadavky jsou také kladeny na větrání, teplotu, osvětlení a hluk, kdy tyto musí být nastaveny tak, aby vyhovovaly jak potřebám pokusných zvířat, tak pracovním podmínkám zaměstnanců. V případě, že provozovatel zařízení nezabezpečí zvířatům vhodné životní podmínky, v důsledku čehož mohou být ohroženy jejich životy či mohou být vystavena značným útrapám, může se dopustit nejenom přestupku, ale také

⁸⁵ Důvodová zpráva k zákonu na ochranu zvířat proti týrání.

⁸⁶ § 27 odst. 8 a 12 písm. b) ZOZPT.

⁸⁷ § 27 odst. 1 písm. b) a 12 písm. a) ZOZPT.

⁸⁸ § 3 písm. v) ZOZPT.

⁸⁹ § 17 odst. 1 písm. a) ZOZPT.

⁹⁰ Příloha č. 6 odst. 1) písm. a) bod. 1 vyhlášky o ochraně pokusných zvířat.

⁹¹ Příloha č. 6 odst. 1) písm. b) bod. 2 vyhlášky o ochraně pokusných zvířat.

trestného činu chovu zvířat v nevhodných podmínkách⁹², neboť tato trestní norma se vztahuje na všechna zvířata obecně, tj. zvířata v lidské péči i zvířata volně žijící, zvířata hospodářská, zájmová i pokusná.⁹³

Vyhláška dále např. nařizuje, aby pokusná zvířata měla neustále k dispozici podestýlku či konstrukci na spaní, včetně materiálů nebo konstrukcí pro stavění hnízda. Bližší požadavky na vybavení však nestanovuje. Ráda bych v této souvislosti zmínila Doporučení Komise ze dne 18. 6. 2007, ve kterém apeluje na členské státy, aby obohatily prostředí, ve kterém pokusná zvířata žijí a tím snížily jejich stres. Stanoví, že „*kromě sociálních aktivit lze prostředí podle příslušného druhu obohatit umožněním a podporou tělesného pohybu, potravního chování, zajištěním materiálu pro hraní a rozvoj kognitivních aktivit*“⁹⁴ a u každého druhu pokusného zvířete nabízí jejich výčet. Kupříkladu u králíka Komise doporučuje použít materiál pro ohryz nebo větvičky na žvýkání a zajistit plochu pro úkryt.⁹⁵ Psi by pak měli mít různé hračky a pamlsky, které zvyšují jejich dobré životní podmínky, neboť žvýkání patří mezi jejich hlavní etologické potřeby.⁹⁶

Efektivita vybavení se projevuje také v praxi. Joseph Garner ze Stanfordovy univerzity tvrdí, že „*v takovém prostředí jsou laboratorní zvířata nejen „šťastnější a spokojenější“, ale reagují přirozeněji a výsledky experimentů by měly být hodnotnější.*“ Naopak proti tomuto stojí řada vědců, včetně neurologa Jonathana Godbouta, dle kterého „*Čím víc peněz dáme na vybavení klecí, tím méně jich zbude na vlastní výzkum.*“⁹⁷

Vzhledem k výše uvedenému jsem toho názoru, že současná právní úprava je zcela jistě způsobilá zajistit fyziologické potřeby pokusných zvířat, etologické však již nikoliv. Ačkoliv jde o prostředí, které je vytvořeno v souladu s právními akty, může jít o prostředí závadné, neboť holý, ačkoliv čistý, prostor bez jakýchkoliv předmětů nedokáže zvíře zabavit a vytvořit mu tak příjemnější životní prostředí. Takový prostor může být dle mého názoru pro zvířata značně stresující, což může následně ovlivnit validaci výsledků pokusů. De lege ferenda bych navrhovala zakomponovat do vyhlášky o ochraně pokusných zvířat povinnost vybavení prostorů tak, jak to stojí v doporučení Komise, samozřejmě s přípustnými výjimkami řádně odůvodněnými např. nedostatečnými finančními prostředky. Tuto povinnost bych pak

⁹² § 302a trestního zákoníku.

⁹³ JELÍNEK, Jiří. K nové trestněprávní ochraně zvířat aneb trefit kozla. Bulletin advokacie, 2020, č. 6, s. 48.

⁹⁴ Bod 4.5.3 Doporučení Komise č. 2007/526/ES ze dne 18. června 2007 týkající se pokynů pro umístění zvířat používaných pro pokusné a jiné vědecké účely a péči o ně. Úř. věst. L 197, 30. července 2007, s. 1 a násl.

⁹⁵ Tamtéž, Kapitola B bod 4.2.

⁹⁶ Tamtéž, Kapitola D bod 4.2.

⁹⁷ PETRŽELKA, Alexandr. O šťastných krysách a opatrných vědcích [online]. novinky.cz, 17. března 2018 [cit. 17. října 2020]. Dostupné na <<https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/o-stastnych-krysach-a-opatrnych-vedcich-40063266>>.

podmínila delikt ní odpovědností, neboť jinak by šlo o pouhou deklaraci. Jsem přesvědčena o tom, že současná úprava je v tomto směru v rozporu se smyslem a účelem zákona, jehož cílem je zejména minimalizovat utrpení pokusných zvířat.

Svůj názor bych chtěla podpořit také poukázáním na rozdílnou právní úpravu u pokusných zvířat a zoologických zahrad. Jsem si vědoma toho, že účel těchto zařízení není zcela shodný, lze v něm však spatřit obdobné prvky, zejména obě slouží zájmům společnosti a v obou jsou zvířata chována v lidském zajetí. U zoologických zahrad však zákon výslovně stanoví, že licence k jejímu provozování nebude podnikateli udělena do té doby, dokud výběhy jednotlivých druhů neobohatí pro ně specifickými doplňky.⁹⁸ Přijde mi nelogické, aby zvířata v jednom lidském zajetí měla větší privilegia než zvířata v zajetí jiném. U pokusných zvířat by měl být zájem na jejich životní pohodě o to vyšší, neboť právě ta jsou denně využívána k testování např. různých druhů léčiv, které jsou lidmi denně používány. Zájem na jejich bezvadnosti je enormně vysoký a za předpokladu, že stres zvířat může hodnotu výsledků pokusů ovlivnit, pak je to právě stres, který by se měl eliminovat.

5.3 Péče o pokusná zvířata během pokusu i mimo něj

Životní podmínky zvířat používaných k pokusům do velké míry závisejí na kvalitě a odborné kvalifikaci pracovníků, kteří na pokusy dohlížejí či je provádějí nebo pracovníků, kteří dohlížejí na osoby, jež o zvířata denně pečují.⁹⁹ V zařízeních musí být dostatečný počet zaměstnanců, kteří řádnou péči o pokusná zvířata zabezpečí. Všichni tito zaměstnanci musí být osobami odborně způsobilými, schopnými rozpoznat změny v chování pokusného zvířete, posoudit zjevné příznaky jeho zhoršeného zdravotního stavu a přijmout vhodná opatření k jeho nápravě.¹⁰⁰ Za tímto účelem musí absolvovat kurz odborné přípravy pro získání osvědčení o odborné způsobilosti k provádění pokusů, péči o pokusná zvířata a jejich usmrcování.¹⁰¹

Požadavky na péči v zásadě navazují na požadavky na zařízení a jeho vybavení, neboť v případě, že je závadné zařízení, pak zvířeti nemůže být poskytována řádná péče. Legální základ je v ust. § 17a, který však obsahuje pouze obecné proklamace o tom, že všem pokusným zvířatům musí být zajištěno umístění, krmivo, voda a péče. Ve zbytku se pak toto ustanovení zaměřuje spíše na povinnosti uložené zaměstnancům zařízení, kdy např. zakotvuje zákaz kouření či povinnost nosit pracovní oděv. Konkrétní požadavky jsou pak opět upraveny ve vyhlášce na ochranu zvířat proti týrání. Zvířatům musí být poskytnuta pravidelná kontrola

⁹⁸ § 6 odst. 2 písm. a) bod. 1 zákona č. 162/2003 Sb., o podmínkách provozování zoologických zahrad a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁹ Bod 28 odůvodnění Směrnice 2010/63/EU.

¹⁰⁰ § 15d ZOZPT.

¹⁰¹ § 12 vyhlášky č. 22/2003 Sb., o vzdělávání na úseku ochrany zvířat proti týrání.

zdravotního stavu a dostatečný prostor, který jim umožní běžné chování. Každé zvíře musí mít dostatek chutného a nekontaminovaného krmiva a vody.¹⁰² Co se týče prostorů pro odpočinek a spánek, ty musí být čisté a suché.

Vzhledem k výše uvedenému si lze povšimnout, že vyhláška je, z hlediska požadavků na prostory, vybavení zařízení a požadavků týkající se péče, poměrně strohá. Další negativum oné vyhlášky spatřuji v tom, že zcela opomíjí zakotvení požadavků ve vztahu k hlavonožcům, kteří jsou taktéž považováni za pokusná zvířata. V tomto směru bych tak doporučovala bezodkladné vyplnění této mezery, neboť v opačném případě budou tato zvířata zcela bezdůvodně znevýhodněna oproti obratlovcům.

¹⁰² Příloha č. 8 vyhlášky o ochraně pokusných zvířat.

6 Schválení, průběh a ukončení projektu pokusu

6.1 Projekt pokusu

Nezbytnou podmínkou k provedení samotného pokusu je schválený projekt pokusu, který ZOZPT vymezuje jako pracovní program s definovaným vědeckým cílem, jehož součástí je jeden nebo více pokusů.¹⁰³ Pokusy a projekty pokusů může navrhovat pouze lékař, veterinární lékař či osoba s jiným vysokoškolským vzděláním v oblasti biologických oborů, a to za předpokladu, že se během svého studia prokazatelně seznámili s metodami chovu a práce na pokusných zvířatech, s jejich ochranou a vyhledáváním a používáním alternativních metod, absolvovali kurz odborné přípravy a k této činnosti získali příslušné osvědčení.¹⁰⁴ Zpracování projektu pokusů zajišťuje vedoucí projektu pokusů¹⁰⁵, kdy tento jej následně předkládá odborné komisi k projednání a přijetí písemného stanoviska.

Schválení projektů pokusů společně s rozhodováním o oprávnění osoby k používání pokusných zvířat tvoří administrativně-právní nástroje. Provázanost těchto institutů prokazuje skutečnost, že žádost o schválení projektu pokusů může podat jedině uživatel pokusných zvířat, tedy osoba, která získala příslušné oprávnění.¹⁰⁶

6.2 Řízení o schválení projektu pokusu

6.2.1 Zahájení řízení

Řízení o schválení projektu pokusu je zahájeno na základě žádosti podané u státního orgánu příslušného ke schvalování projektů pokusů (dále jen „*státní orgán*“), kterým je ústřední orgán státní správy věcně příslušný podle předmětu činnosti uživatele.¹⁰⁷ Nad těmito ústředními orgány neexistuje žádný společný nadřízený orgán, který by tuto agendu sjednocoval.¹⁰⁸

Co se týče Ministerstva zemědělství, tak to má ke své činnosti k dispozici poradní orgán v podobě Ústřední komise, v jejímž rámci působí Výbor pro ochranu pokusných zvířat.¹⁰⁹ Ministerstvo zemědělství dále zřizuje Výbor pro ochranu zvířat používaných pro vědecké účely, který není součástí Ústřední komise a jeho hlavním úkolem je poskytování bezplatného poradenství státním orgánům a za úplatu odborným komisím.¹¹⁰

To, zda je současná právní úprava způsobilá zajistit jednotný postup v řízeních o schválení projektů pokusů, když agenda pokusných zvířat je roztržena mezi řadu ústředních

¹⁰³ § 3 písm. u) ZOZPT.

¹⁰⁴ § 15d odst. 3 ZOZPT.

¹⁰⁵ § 15f odst. 3 písm. b) ZOZPT.

¹⁰⁶ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 372.

¹⁰⁷ § 23 odst. 1 ZOZPT.

¹⁰⁸ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 374.

¹⁰⁹ § 21 odst. 3 ZOZPT.

¹¹⁰ § 20b ZOZPT.

orgánů, které nezastřešuje orgán, jež by tuto agendu sjednocoval a zajišťoval jakousi souladnost jejich postupů, je diskutabilní. Dle mého názoru by měl, z důvodu zajištění rovnosti účastníků v řízeních o schválení projektů pokusů, existovat orgán, který by se touto činností zabýval, přijímal stanoviska, která by postupy orgánů sjednocovala či jejich rozpornost napravovala. De lege ferenda bych navrhovala tuto agendu svěřit Výboru pro ochranu zvířat používaných pro vědecké účely, a to s ohledem na minimalizaci nákladů, neboť se jedná o orgán existující a v dané oblasti působící.

Žádost musí obsahovat kromě obecných náležitostí stanovených správním řádem i náležitosti dle ust. § 16a ZOZPT, v opačném případě státní orgán uživateli pomůže tyto nedostatky odstranit nebo jej k jejich odstranění vyzve, kdy k tomuto mu poskytne přiměřenou lhůtu.¹¹¹ Podle komentářové literatury je zcela na uvážení státního orgánu, jak bude v konkrétním případě postupovat, měl by však přihlídnout ke všem okolnostem případu, zejména k zásadě procesní ekonomie, tedy zabránit zbytečně vznikajícím nákladům.¹¹²

Považuji za nezbytné zmínit, že přílohou žádosti musí být netechnické shrnutí projektu pokusů, které je anonymní, neboť je kladen důraz na ochranu duševního vlastnictví a důvěrných informací. Netechnické shrnutí musí obsahovat alespoň informace o cílech pokusů, přínosech, které může pokus přinést, o počtu využitých zvířat, včetně jejich druhů a musí z něj vyplývat, že uživatel dodržel zásady 3R.¹¹³ Všechna netechnická shrnutí pak musí být po schválení příslušného projektu pokusu, jehož jsou součástí, zveřejněna nejpozději do 30 dnů ode dne právní moci rozhodnutí o schválení.¹¹⁴

6.2.2 Hodnocení a zpětné posouzení projektu pokusu

Klíčovou fází řízení o schválení projektu pokusů je jeho hodnocení. Jde o činnost státního orgánu spočívající zejména v ověřování, zda projekt pokusu je ospravedlnitelný z vědeckého či vzdělávacího hlediska, zda účel pokusu odůvodňuje použití pokusných zvířat, dále zkoumá, jestli je projekt pokusu koncipován tak, aby byl způsobilý naplnit zásadu snižování utrpení zvířat a zejména zda je v souladu se zásadou subsidiarity. Státní orgán se zabývá také mírou obhajitelnosti újmy, která bude zvířatům způsobena ve srovnání s potencionálním přínosem pro člověka. Výsledkem této fáze je vyhodnocení projektu, ve kterém státní orgán musí uvést, zda a kdy bude projekt zpětně posuzován.¹¹⁵

¹¹¹ § 37 odst. 3 správního řádu.

¹¹² JEMELKA, Luboš, PONDĚLÍČKOVÁ, Klára, BOHADLO, David. Správní řád. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 132 (§ 37).

¹¹³ § 16a odst. 2 ZOZPT.

¹¹⁴ § 16a odst. 3 ZOZPT.

¹¹⁵ § 16b ZOZPT.

Směrnice 2010/63/EU ponechala zcela na zvážení členských států, zda do svých právních řádů zakotví tzv. zjednodušené správní řízení, které je možné využít u pokusů rutinní a opakující se povahy.¹¹⁶ Podstatou tohoto institutu je, že uživatel pokusných zvířat by mohl provádět projekty pokusů již na základě samotné žádosti, nikoliv až na základě pravomocného rozhodnutí. Česká republika této možnosti nevyužila, neboť se jí zakotvení tohoto institutu nejevilo jako přínosné. Z důvodové zprávy plyne, že takový postup zákonodárce považuje za nežádoucí a rozporný s českým právním řádem, neboť ten je založen na poskytování co nejvyšší ochrany zvířatům.¹¹⁷

S argumentací zákonodárce o nepřevzetí tohoto typu řízení se plně ztotožňuji, neboť mám za to, že v opačném případě by zákonodárce popřel veškeré zásady a principy, na kterých ZOZPT stojí. Jakýkoliv institut, který by paušalizoval pokusy pouze na základě obdobné povahy, by snižoval ochranu poskytovanou pokusným zvířatům. Nutno podotknout, že pakliže by se pokus lišil, byť i jen marginální vlastností či znakem od opakujícího se pokusu, pak by toto řízení nemohlo být využito. Mám za to, že každý pokus se vyznačuje určitou jedinečností, která je dána právě jedinečností každého zvířete a tento institut by reálně tedy nebylo možno využít. Pokud by i přesto využit byl, pak bychom učinili krok zpět a opět nahlíželi na zvířata toliko jako na věci, neboť bychom nezohledňovali jejich jedinečnost.

V určitých případech může na hodnocení projektu pokusu navazovat jeho zpětné posouzení. Jak jsem již uvedla výše, je tomu tak tehdy, kdy státní orgán ve svém vyhodnocení uvede, že projekt pokusu bude podroben zpětnému posouzení. Účelem zpětného posouzení je prověření, zda pokus proběhl dle předpokladů jeho projektu, zda bylo dosaženo cíle, ke kterému pokus směřoval a zda míra utrpení zvířete skutečně odpovídala původně navržené klasifikaci. Zpětné posouzení je obligatorně prováděno u pokusů, při nichž jsou využívány subhumánní primáti a u pokusů označovaných jako závažné.¹¹⁸ Naopak v případě pokusů klasifikovaných jako mírné či takové, při nichž pokusné zvíře nenabude vědomí, je zpětné posouzení zcela v intencích státního orgánu.¹¹⁹ V konečné fázi zpětného hodnocení státní orgán vydá stanovisko, ve kterém uvede, zda projekt obdržel příznivé nebo nepříznivé hodnocení zpětného posouzení. V případě získání nepříznivého hodnocení státní orgán pozastaví nebo odejme schválení projektu pokusu.¹²⁰

¹¹⁶ Bod 45 odůvodnění Směrnice 2010/63/EU.

¹¹⁷ Důvodová zpráva k zákonu na ochranu zvířat proti týrání.

¹¹⁸ § 16c odst. 2 ZOZPT.

¹¹⁹ § 16c odst. 3 ZOZPT.

¹²⁰ § 16e odst. 4 ZOZPT.

Právní úprava v ZOZPT je v zásadě shodná s úpravou ve směrnici 2010/63/EU, která však navíc poskytuje možnost členským státům vyžadovat, aby netechnické shrnutí projektu uvádělo, zda se na daný projekt vztahuje zpětné posouzení a v jaké lhůtě.¹²¹ Zákodárce však tuto možnost nevyužil a tuto regulaci nepřevzal, přičemž s odůvodněním, proč tak učinil, se v důvodové zprávě nijak nevypořádal. Nutno podotknout, že směrnice využití této možnosti spojuje s povinností netechnické shrnutí projektu následně aktualizovat o výsledky zpětného posouzení.

Je samozřejmě na každém, zda by zakotvení této možnosti shledával přínosným či naopak. Já bych však stanovení povinnosti doplňovat netechnická shrnutí o informace ohledně zpětného posouzení považovala za velice přínosné. Skutečné důvody, pro které se zákonodárce rozhodl této možnosti využít mi nejsou známy, bohužel to na mě působí tak, že nezakotvení bylo ze strany zákonodárce učiněno toliko účelově, a to zejména z důvodu vyhnout se nadbytečné administrativní a časové zátěži státních orgánů. De lege ferenda bych tedy zákonodárci doporučila tuto možnost využít, neboť soudím, že pokud by netechnická shrnutí byla doplněna o skutečnosti týkající se zpětného posouzení, zejména tedy o jejich výsledky, pak by veřejnost byla lépe informována. Tato úprava by tedy o to více naplňovala zásadu veřejnosti (k tomu více v kapitola VIII).

6.2.3 Rozhodnutí o schválení projektu pokusu

Rozhodnutí o schválení projektů pokusů, nezbytné náležitosti a lhůty k jeho vydání reguluje ust. § 16d ZOZPT. Toto ustanovení je shodné s čl. 40 a 41 Směrnice 2010/63/EU. Státní orgán může projekt pokusů schválit pouze za předpokladu, že tento byl příznivě ohodnocen.¹²² Rozhodnutí musí kromě obecných náležitostí stanovených správním řádem¹²³ obsahovat údaje o uživateli pokusných zvířat a osobách které odpovídají za celkové provedení projektu a jeho soulad se schválením projektu.¹²⁴ V rozhodnutí musí být dále uvedeny údaje o zařízení, v němž bude projekt pokusů realizován, údaje o veškerých specifických podmínkách vyplývajících z hodnocení projektu, včetně informací vztahujících se ke zpětnému posouzení. A konečně z rozhodnutí musí být patrná doba jeho platnosti, která nesmí být delší než 5 let a zároveň nesmí být delší než platnost rozhodnutí o udělení oprávnění k používání pokusných zvířat. Státní orgán musí rozhodnutí vydat do 40 pracovních dnů od přijetí úplné a správně vyplněné žádosti. Tato lhůta může být prodloužena toliko z důvodu složitosti projektu pokusu

¹²¹ Čl. 43 odst. 2 Směrnice 2010/63/EU.

¹²² § 16d odst. 1 ZOZPT.

¹²³ Dle § 68 odst. 1 správního řádu musí rozhodnutí obsahovat výrokovou část, odůvodnění a poučení účastníků.

¹²⁴ § 16d odst. 2 ZOZPT.

či jeho víceoborové povahy, přičemž její prodloužení musí být řádně zdůvodněno a žadatel o tom musí být informován. Lhůtu však lze prodloužit maximálně o 15 pracovních dnů.

Ačkoliv zákon neřeší, do kdy musí státní orgán vydat rozhodnutí o neschválení projektu pokusu, mám za to, že i toto rozhodnutí musí být vydáno ve výše uvedené lhůtě. V takovém případě pak má žadatel právo podat proti zamítavému rozhodnutí rozklad, o kterém rozhoduje ministr nebo vedoucí jiného ústředního správního úřadu v závislosti na tom, kdo byl prvostupňovým orgánem.¹²⁵ Pokud po vyčerpání všech řádných opravných prostředků nebude žadatel stále úspěšný, má právo se obrátit na soudy ve správních soudnictvím žalobou proti rozhodnutí správního orgánu.¹²⁶

6.3 Zahájení a vlastní provedení pokusu

Zákon v současnosti neposkytuje osobám provádějícím pokusy na zvířatech žádný návod, instrukce, kterými by se měly v průběhu samotného pokusu řídit. Tyto osoby jsou tedy vázány všemi relevantními ustanoveními zákonů a prováděcích předpisů včetně zásad a zároveň schváleným projektem pokusů, který vymezuje konkrétní plán pro nakládání se zvířaty v průběhu pokusu a v jeho jednotlivých fázích.¹²⁷

Pokus lze zahájit až po udělení souhlasu k jeho zahájení odbornou komisí.¹²⁸ Odborná komise rovněž průběh a výsledky projektů pokusů sleduje a kontroluje.¹²⁹ Od zahájení pokusu až po jeho ukončení musí být veden protokol, ve kterém musí být potvrzovány úkony stanovené projektem pokusů.¹³⁰ Vedoucí projektu pokusu při pokusu zabezpečuje péči o pokusná zvířata a kontroluje činnost zaměstnanců, zejména ošetřovatelů, jež se na pokusu podílejí.¹³¹

V případě, že vedoucí projektu pokusů dospěje k závěru, že v průběhu pokusu je zvířeti způsobována bolest, utrpení, strach či trvalé poškození a tyto nejsou nevyhnutelné, pak musí zajistit, aby byly minimalizovány na nejnižší možnou úroveň.¹³² Minimalizace těchto negativních vjemů dosáhne prostřednictvím znečitlivění, které musí být provedeno vždy při pokusech, při nichž dochází k vážným zraněním pokusného zvířete působící značnou bolest.¹³³

¹²⁵ § 152 správního řádu.

¹²⁶ § 4 a § 65 zákona č. 150/2002 Sb., soudního řádu správního, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁷ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 374.

¹²⁸ § 15g odst. 5 písm. d) ZOZPT.

¹²⁹ § 15g odst. 4 písm. d) ZOZPT.

¹³⁰ § 15f odst. 3 písm. e) ZOZPT.

¹³¹ § 15f odst. 3 písm. g) ZOZPT.

¹³² § 15f odst. 3 písm. a) ZOZPT.

¹³³ § 18b odst. 1 ZOZPT.

6.4 Ukončení pokusu

Na rozdíl od průběhu samotného pokusu disponuje ZOZPT podrobnou, ačkoliv značně nesystematickou, úpravou vztahující se k ukončení pokusu. Nemá-li být v rámci pokusu nadále provedena žádná pozorování nebo již nejsou pozorovány či očekávány bolesti, utrpení, strach nebo trvalé poškození zdraví zvířete, pak se pokus považuje za ukončený.¹³⁴ Konec pokusu může také korespondovat s dosaženým účelem, ke kterému po celou dobu směřoval. K tomuto okamžiku pak zákon ukládá povinnost učinit taková opatření, aby utrpení zvířete bylo omezeno na minimum¹³⁵ a dále rozhodnout o tom, zda bude pokusné zvíře ponecháno naživu, nebo bude usmrceno, a to toliko na základě vlastního uvážení dle konkrétní situace. Pokusné zvíře musí být usmrceno vždy, pokud je pravděpodobné, že bude nadále trpět.¹³⁶

Nutno podotknout, že ZOZPT považuje za legální důvod usmrcení zvířete také pouhé ukončení pokusu, není-li v projektu pokusu stanoveno jinak, a to bez ohledu na skutečný zdravotní stav pokusného zvířete.¹³⁷ Některé publikace, resp. jejich autoři, se domnívají, že v případě nastalé kolize mezi těmito ustanoveními má být použito právě to, které je pro zvíře příznivější, tedy v případě značného utrpení zvířete toto usmrtit, navzdory prvotnímu záměru vymezeného v projektu ponechat jej naživu, a naopak.¹³⁸

Z hlediska praktického využití však nemůžu s autory této publikace souhlasit, neboť mám za to, že takový postup nemůže být ve skutečnosti udržitelný. Usmrcení zvířete po proběhlém pokusu je přeci jenom finančně méně náročné než následná péče o něj. Jakákoliv svoboda rozhodování o tom, zda zvíře bude usmrceno nebo ponecháno naživu bez ohledu na jeho zdravotní stav, je pouze výrazem svévole osob, které jsou jí nadány. Je více než zřejmé, jak se v takovém případě rozhodnou. Je také možné, že zákonodárce vůbec neměl zájem na tom, aby takové rozhodování bylo založeno na základě vlastního uvážení, ale toliko vázáno na to, že pokud je pravděpodobné utrpení zvířete, má být usmrceno a pouze v tomhle měla vězet právě ona svoboda rozhodování. V takovém případě ale nezvolil vhodné jazykové vyjádření a měl danou větu doplnit o direktiv, že zvíře bude usmrceno pouze v takovém případě. MUDr. Dagmar Jírová sama uvedla, že „*I pokud zvířata pokus přežijí bez újmy, bývají obvykle po jeho*

¹³⁴ § 18e odst. 1 ZOZPT.

¹³⁵ § 18b odst. 5 ZOZPT.

¹³⁶ § 18e odst. 2 ZOZPT.

¹³⁷ § 5 odst. 2 písm. f) ZOZPT.

¹³⁸ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 377.

*ukončení usmrcena. A to proto, že pro pokus vhodná zvířata musejí být jen v určitém věku nebo váze. Testování navíc může ovlivnit organismus a tím i průkaznost jiného pokusu.*¹³⁹

Pokud je rozhodnuto, že pokusné zvíře bude ponecháno naživu, pak mu musí být poskytnuta řádná péče a umístění přiměřené jeho zdravotnímu stavu,¹⁴⁰ a to za současného splnění zákonných podmínek do zájmového chovu nebo může být vráceno do vhodného přírodního stanoviště či chovu odpovídajícího danému druhu onoho zvířete.¹⁴¹

Je-li učiněn závěr o usmrcení zvířete, pak musí být při usmrcování vystavena co nejmenší míře, bolesti, utrpení a strachu. Zákon taxativním výčtem vymezuje zakázané a přípustné metody usmrcení, které jsou dle zákonodárce humánní a bezbolestné. Bezbolestná smrt neboli eutanazie pokusných zvířat, je obecně pokládána za medicínské opatření ultima ratio u zvířat slabých, nevléčitelně nemocných, vyčerpaných nebo starých, pro které je další přežívání spojeno s trvalou bolestí nebo utrpením.¹⁴² Usmrcování pokusných zvířat mohou provádět pouze osoby odborně způsobilé.

¹³⁹ BRODNÍČKOVÁ, Karolína. K testování léčiv se v Česku využívají statisíce zvířat ročně [online]. novinky.cz, 5. listopadu 2019 [cit. 1. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/k-testovani-leciv-se-vyuzivaji-statisice-zvirat-rocne-40302356>>.

¹⁴⁰ § 18e odst. 4 ZOZPT.

¹⁴¹ § 18f ZOZPT.

¹⁴² JEBAVÝ, Lukáš a kol. Ochrana, chov a využití pokusných zvířat. 1. díl. Brno: Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně, 2007, s. 334.

7 Alternativní metody k pokusům na zvířatech

Evropská unie ve své politice v oblasti *animal welfare* deklaruje záměr postupně nahrazovat používání živých zvířat k experimentům alternativními metodami.¹⁴³ Tento záměr vyjádřila také ve Směrnici 2010/63/EU, dle které: „*je žádoucí, aby používání zvířat k postupům bylo nahrazeno jinými metodami, při nichž živá zvířata používána nejsou (...)*“.¹⁴⁴ Legální zakotvení alternativních metod lze nalézt v článcích 4, 13 a 47 této směrnice. Transpozici pak představuje ust. § 18a ZOZPT, které je výrazem zásady subsidiarity a taktéž konceptu 3R. Směrnice také ukládá povinnost členským státům určit kontaktní místo, které bude poskytovat poradenství ohledně právní závažnosti a vhodnosti alternativních metod navrhovaných k validaci.¹⁴⁵ ZOZPT ve svém ust. § 16g svěřil tuto povinnost Ministerstvu zemědělství, které za kontaktní místo označilo Státní zdravotní ústav.¹⁴⁶ Funkci kontaktního místa pro účely poradenství v oblasti alternativních metod v rámci Státního zdravotního ústavu vykonává konkrétně Národní referenční laboratoř pro experimentální imunotoxikologii a oddělení alternativních toxikologických metod.¹⁴⁷

Směrnice 2010/63/EU, ani jiný právní akt, alternativní metody nijak nedefinuje. Na tyto můžeme nahlížet jako na postupy, které jsou způsobilé zcela nahradit potřebu pokusů na zvířatech nebo snížit počet požadovaných zvířat či zmenšit míru bolesti nebo úzkosti, kterou pokusná zvířata podstupují.¹⁴⁸ Za alternativní metodu se tedy považuje nejen úplné nahrazení pokusných zvířat jinými dostupnými možnostmi, byť se jedná o alternativu bezesporu nejvíce žádoucí, ale také snížení jejich počtu či užití zvířat, které bolest pociťují v menším rozsahu anebo zmírnění jejich strachu, úzkosti, bolesti, které pokusy často doprovázejí. Pokud má uživatel pokusných zvířat takovou metodu k dispozici, pak ji musí před užitím zvířat upřednostnit, a to i za předpokladu, že se jedná o metodu finančně či technicky náročnější.

Alternativní postupy jsou vymežovány v seznamech, které jsou pravidelně aktualizovány a jsou přístupné široké veřejnosti.¹⁴⁹ Jednotlivé metody se vzájemně nevyklučují, ale mohou být užívány souběžně a dle potřeby se doplňovat. Jednou ze základních metod, která umožňuje

¹⁴³ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 369.

¹⁴⁴ Bod 10 odůvodnění Směrnice 2010/63/EU.

¹⁴⁵ Článek 47 odst. 5 Směrnice 2010/63/EU.

¹⁴⁶ Ministerstvo zemědělství tak učinilo oznámením ve Věstníku Ministerstva zemědělství, ročník 2013, částka 3. Dostupného na <http://eagri.cz/public/web/file/284239/vestnik_2013_3_1.pdf>.

¹⁴⁷ HŮLOVÁ, Markéta. Zákon na ochranu zvířat proti týrání. Komentář. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 49 [online]. noveaspi.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.noveaspi.cz/products/lawTextPrint/13/171/1/2?timeslice=31.12.9999>>.

¹⁴⁸ MONAMY, Vaughan. Animal Experimentation: A Guide to the Issues. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 81.

¹⁴⁹ Tabulka schválených alternativních metod ke dni 20. 11. 2016 [online]. alttox.org, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://alttox.org/mapp/table-of-validated-and-accepted-alternative-methods>>.

provést pokus, aniž by k němu bylo užito živé zvíře, je metoda *in vitro*, v překladu „ve skle, ve zkumavce“. Jedná se o postup mimo živé tělo, ať už zvířete či člověka, realizovaný za pomoci buněčné kultury či rekonstruované tkáně, které jsou uměle vypěstovány v laboratořích.¹⁵⁰

Další je metoda *in silico*, která k dosažení chtěných výsledků využívá různé počítačové programy. Tato metoda má své uplatnění zejména ve vzdělání, neboť umožňuje studentům seznámit se s biologií člověka, provádět pitvy, testovat léky či zkoumat různé druhy onemocnění díky programu založenému na již dostupných informacích o způsobu reakce lidského těla na různé látky.¹⁵¹

Dále bych zmínila alternativní metodu *ex vivo*, kdy jsou užívány izolované zvířecí tkáně nebo orgány. Jedná se o metodu obdobnou metodě *in vivo*, přičemž rozdíl spočívá v tom, že *ex vivo* zcela nenahrazuje užití zvířete k provedení zamýšleného pokusu, ale provádí jej mimo tělo zvířete, např. na orgánech, které byly získány z jatek.

Dále si lze představit pokusy prováděné na lidských tkání, které nebyly uměle vytvořeny metodou *in vivo*. Jedná se o tkáně ze skutečně žijícího člověka získané kupříkladu transplantací nebo po smrti osoby se souhlasem rodiny. Určité druhy pokusů je bezpochyby možné provádět také na dobrovolnících. Pro představu bych zmínila techniku mikrodávkování, která se využívá ke zkoumání chování velmi malé dávky potencionálních nových léků v lidském těle.¹⁵²

7.1 Proces validace na evropské úrovni

Působnost v oblasti koordinace validací, podpory rozvoje a využívání alternativních přístupů svěřila EU Referenční laboratoři Unie pro validaci alternativních metod (*European Union Reference Laboratory for alternatives to animal testing - EURL ECVAM*), kdy tuto funkci konkrétně vykonává Společné výzkumné středisko Komise.¹⁵³ Referenční laboratoř byla zřízena v rámci Evropského centra pro validaci alternativních metod (*European centre for the Validation of Alternative Methods, ECVAM*)¹⁵⁴, které bylo založeno v r. 1998 v italské Ispře, jako jednotka Institutu pro zdraví a ochranu spotřebitele, kdy jeho hlavním úkolem je mj. propagace přijetí alternativních metod, které jsou výzkumem, novým vývojem testů a jejich

¹⁵⁰ JEBAVÝ, Lukáš a kol. Ochrana, chov a využití..., s. 352.

¹⁵¹ Alternativy k pokusům na zvířatech [online]. pokusynazvivatech.cz [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://www.pokusynazvivatech.cz/alternativy-k-pokusum-na-zvivatech.htm>>.

¹⁵² Alternatives to animal testing [online]. crueltyfreeinternational.org [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.crueltyfreeinternational.org/why-we-do-it/alternatives-animal-testing>>.

¹⁵³ Příloha VII Směrnice 2010/63/EU.

¹⁵⁴ Bod 47 odůvodnění Směrnice 2010/63/EU.

validací významné pro biologické účely a dále vytvoření a provozování specializovaných databází s cílem přispívat k nahrazení, snížení a zlepšení pokusů na zvířatech.¹⁵⁵

Validačnímu procesu předchází samotný vývoj alternativní metody. Vývoj a výzkum těchto metod podporuje ECVAM a sice jejich financováním a organizací workshopů, na které jsou svoláváni odborníci konkrétních oblastí k posouzení dostupných alternativ.¹⁵⁶ Samotný proces validace se pak skládá z několika kroků. V rámci prvního kroku dochází k vědeckému posouzení navrhovaných metod za současného stanovení priorit, zejména s ohledem na požadavky a naléhavost EU.¹⁵⁷ Druhý krok spočívá v plánování a následném provádění validačních studií představující postupy, ve kterých jsou příslušné alternativní metody hodnoceny. V rámci tohoto kroku se může veřejnost k plánované validační studii vyjádřit.¹⁵⁸ Následně, tedy ve třetím kroku, přichází na řadu Referenční laboratoř Unie, která srovnává a následně koordinuje provedenou validační studii zkoumané alternativní metody se studii již úspěšně ukončenými. Předmětná validační studie je po dokončené koordinaci podrobena nezávislému vědeckému přezkoumání ze strany Evropského statistického poradního výboru (*ESAC, EUROSTAT*). Výsledkem tohoto přezkoumání jsou stanoviska EUROSTATU, která obsahují odborný názor na platnost zkoumané alternativní metody pro daný účel a sumarizují vědecká doporučení adresovaná Referenční laboratoři.¹⁵⁹ Poslední fáze validačního procesu nastupuje zveřejněním návrhu doporučení Referenční laboratoře na jejích internetových stránkách, kdy tento návrh pojednává o stavu platnosti zkoumané alternativní metody, její výkonnosti, omezení a použitelnosti s přihlédnutím ke stanovisku ESAC, obsahuje vlastní hodnocení metody a další nezbytné informace. Návrh zároveň vyzývá širokou veřejnost k uplatnění připomínek k tomuto návrhu, se kterými se laboratoř vypořádá v konečném doporučení, které je po schválení Ředitelstvím Společného výzkumného střediska pro zdraví, spotřebitele a referenční materiály opětovně zveřejněno.¹⁶⁰ Pokud je validační proces ukončen, přičemž alternativní metoda je v konečném doporučení laboratoře příznivě posouzena, pak je

¹⁵⁵ SPOLEČNOST PRO ZVÍŘATA, Alternativy 2001 mezinárodní symposium o propagaci konceptu 3R v souvislosti s pokusy na zvířatech na Slovensku, ve Slovinsku a České republice: 4. a 5. červen 2001. 1. vydání. Praha: Společnost pro zvířata, 2001, s. úvod.

¹⁵⁶ WIORTH, Andrew P., BALLS, Michael. The role of ECVAM in promoting the regulatory acceptance of alternative methods in the European Union. *Alternatives to laboratory animals: ATLA*. Vol. 29, No. 5, 2001, s. 562-527 [online]. [researchgate.net](https://www.researchgate.net/publication/11746608_The_role_of_ECVAM_in_promoting_the_regulatory_acceptance_of_alternative_methods_in_the_European_Union_European_Centre_for_the_Validation_of_Alternative_Methods), 1. září 2001 [cit. 14. listopadu 2020]. Dostupné na <https://www.researchgate.net/publication/11746608_The_role_of_ECVAM_in_promoting_the_regulatory_acceptance_of_alternative_methods_in_the_European_Union_European_Centre_for_the_Validation_of_Alternative_Methods>.

¹⁵⁷ Validation and Submission Process [online]. [ec.europa.eu](https://ec.europa.eu/jrc/en/eurl/ecvam/alternative-methods-toxicity-testing/validation), 2. března 2017 [cit. 14. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://ec.europa.eu/jrc/en/eurl/ecvam/alternative-methods-toxicity-testing/validation>>.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

metoda navržena pro zpracování do právního řádu EU¹⁶¹, a to zejména prostřednictvím Nařízení Komise, kterým se stanoví zkušební metody.¹⁶²

7.2 Z jakého důvodu nedochází k častějšímu využití alternativních metod?

I přestože se na základě výše uvedených informací mohou zdát alternativní metody jako ideální řešení, je jejich využití stále velmi nízké. Důvodů může být hned několik. Prvním a trůfám si říct primárním důvodem je skutečnost, že validační proces je velice časově a především finančně náročný. Ze souhrnné zprávy o působení ECVAM z roku 2007 plyne, že běžný validační proces alternativní metody trvá zhruba 3 roky a náklady na testování v jeho průběhu jsou cca 300.000 USD.¹⁶³

Dalším důvodem může být nedostatečná informovanost veřejnosti o nově schválených alternativních metodách a rovněž nízká koordinovanost výzkumné činnosti jednotlivých členských států. Nedostatek vědomí veřejnosti pak dle Evropské komise zvýhodňuje odolnost vůči změnám, jež by mohly vést ke zlepšení dobrých životních podmínek zvířat.¹⁶⁴

Někteří mohou také namítat, že alternativní metody nejsou způsobilé dosáhnout kýženého výsledku či poznání tak, jak to lze za užití pokusných zvířat. K tomu bych uvedla, že takové tvrzení není opřeno o žádné studie či důkazy. K pokusům jsou nejčastěji užívány myši domácí, neboť jejich genomy jsou z 99 % procent shodné s lidskými.¹⁶⁵ Nelze však pominout, že shoda není 100 %, stavba těla a metabolismus jsou kompletně odlišné. Nutno také podotknout, že hlodavci jsou chováni ve sterilizovaném prostředí a mnoha nemocemi se nikdy nenakazí (např. Alzheimerova choroba, HIV nebo schizofrenie). Symptomy jsou do zvířat uměle implantovány ve snaze nemoc napodobit a nijak nezohledňují řadu proměnných, které stav člověka mohou ovlivnit.¹⁶⁶ Všechny tyto komponenty se mohou negativně projevit při klinických studiích či hůře, při samotné spotřebě člověkem, a to i přesto, že testy na zvířatech byly v pořádku a bez nežádoucích vedlejších účinků.

¹⁶¹ JEBAVÝ, Lukáš a kol. Ochrana, chov a využití..., s. 352.

¹⁶² Nařízení Komise (ES) č. 440/2008 ze dne 30. května 2008, kterým se stanoví zkušební metody podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1907/2006 o registraci, hodnocení, povolování a omezování chemických látek. Úř. věst. L 142, 31. května 2008, s. 1 a násl.

¹⁶³ MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat..., s. 370.

¹⁶⁴ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012-2015. COM/2012/06 final/2.

¹⁶⁵ Genomy myši a člověka se z 99 % shodují [online]. zdraví.euro.cz, 5. prosince 2002 [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://zdravi.euro.cz/denni-zpravy/profesi-aktuality/genomy-mysi-a-cloveka-se-z-99-shoduji-150209>>.

¹⁶⁶ Argumenty proti testování na zvířatech [online]. pokusynazvivatech.cz [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://pokusynazvivatech.cz/146-255-argumenty-proti-testovani-na-zvivatech.htm>>.

Etolog Jonathan Balcombe shrnul některé srovnávací studie vzdělávací efektivity zvířecích modelů a metod nevyužívajících zvířata a zjistil, že studenti lékařské fakulty, jež pracovali s alternativními metodami na místo pokusných zvířat, získali plnohodnotné znalosti a dovednosti stejně tak jako studenti, kteří užívali právě pokusná zvířata. Nutno podotknout, že studenti také výuku prostřednictvím alternativních metod hodnotili jako efektivnější a přínosnější.¹⁶⁷

¹⁶⁷ BEKOFF, Marc. Na zvířatech záleží..., s. 164.

8 Veřejnost a její informovanost

Dostatečná informovanost veřejnosti, stejně tak možnost tyto informace šířit a účast veřejnosti na správních a jiných řízeních v oblasti životního prostředí, by měla být zajištěna v každém demokratickém státě. Příznivé a kvalitní životní prostředí je klíčem správně a řádně fungující společnosti. Každý občan má právo žít ve zdravém a bezpečném životním prostředí, tedy v takovém, které není vůči jeho životu, zdraví a pohodě nikterak závadné. Tomuto právu však odpovídá povinnost každého tento stav udržovat, vylepšovat a nijak jej nezhoršovat. Aby však mohli občané svá práva uplatňovat a svých povinností dostát, musí mít přístup k informacím o stavu životního prostředí, možnost participovat na řízeních rozhodujících o záměrech, jež se životního prostředí různými způsoby dotýkají a konečně mít možnost domáhat se právní ochrany u soudu či jiného orgánu. Právo na informace tak představuje jedno z nejdůležitějších ústavně zaručených práv.

Ústava České republiky již ve své preambuli a následně v čl. 7 zmiňuje pozitivní závazek státu chránit životní prostředí. LZPS pak zaručuje subjektivní právo každého na příznivé životní prostředí (čl. 35 odst. 1) a tomu odpovídající povinnost životní prostředí chránit (čl. 35 odst. 3). Klíčový je však zejména čl. 35 odst. 2 LZPS, který zakotvuje právo na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů.

Vzhledem k tomu, že právní řád České republiky problematiku ochrany zvířat včetně zvířat pokusných řadí do oblasti životního prostředí, tak by i ZOZPT měl umožnit veřejnosti realizovat výše uvedená práva, zejména tedy právo na informace, o kterém bude tato kapitola pojednávat.

8.1 Je právní úprava ochrany pokusných zvířat způsobilá zaručit veřejnosti právo na informace?

V žádném z právních systému nenalezneme akt či deklaraci, které by výslovně zakotvovaly povinnost státních orgánů informovat veřejnost o tom, co se v zařízeních, v nichž dochází k využívání zvířat k pokusným účelům, skutečně děje. Situaci komplikuje také to, že řada zařízení se nachází ve výlučném osobním vlastnictví, ať už uživatele či jiné osoby a nejedná se tak o veřejné instituce, nýbrž soukromé objekty, kdy jakákoliv zákonem stanovená povinnost zveřejňovat informace o zařízeních a jejich činnostech ve prospěch jednoho, je či může být zároveň omezením podnikání druhého. Nutno podotknout, že v každém konkrétním případě hraje velkou roli princip proporcionality, který musí být vždy zohledněn. Vzhledem k tomu, že nejvíce pokusných zvířat je využíváno při vývoji, výrobě nebo zkoušení kvality, účinnosti a nezávadnosti léčiv, potravin, krmiv a jiných látek nebo výrobků a za účelem ochrany

přírodního prostředí v zájmu zdraví nebo dobrých životních podmínek lidí nebo zvířat (za tímto účelem bylo v roce 2019 využito 89.696 zvířat¹⁶⁸), lze předpokládat, že v případě provedení testu proporcionality je více než pravděpodobné převýšení veřejného zájmu na informovanosti veřejnosti nad soukromým zájmem vlastníka zařízení.

Právo veřejnosti na informace o tom, co se během výzkumu na zvířatech děje, je podpořeno také tím, že pokusy prováděné na zvířatech jsou převážně financovány z veřejných zdrojů, které jsou tvořeny prostředky získanými od daňových poplatníků, kteří mají bezpochyby právo vědět, jakým způsobem a na co jsou tyto prostředky vynakládány a jak vědci vyvažují dobré životní podmínky pokusných zvířat s vědeckými potřebami během pokusu.¹⁶⁹

Co se týče části páté ZOZPT, tak zde zákonodárce zcela rezignoval na uložení povinnosti zařízením či státním orgánům zveřejňovat jakékoliv informace týkající se pokusů na zvířatech, s výjimkou povinnosti zveřejňovat netechnická shrnutí projektu pokusů, kdy jde o tzv. aktivní poskytování informací ze strany povinného subjektu. Nelze si nevšimnout poněkud zvláštní situace a sice, že sumarizace plánovaného pokusu podléhá zveřejnění, zatímco to, zda bylo pokusem dosaženo chtěného či alespoň nějakého výsledku, již nikoliv. Nutno podotknout, že veřejnost se prostřednictvím tohoto shrnutí o záměru uživatele dozví až poté, co byl jeho záměr schválen, tedy nemá žádnou možnost se tohoto povoloovacího procesu zúčastnit.

Považuji za nezbytné zdůraznit, že aktivní shromažďování a šíření informací o životním prostředí předznamenává pocit naléhavosti a důležitosti toho, aby se předmětná informace dostala na veřejnost.¹⁷⁰ Pokud je tedy důležité, aby společnost věděla o záměru uživatele provést určitý pokus, stanoveným způsobem, za současného užití konkrétního počtu a druhu zvířat, není snad stejně důležité či dokonce důležitější, aby společnost byla informována také o tom, jakého výsledku uživatel dosáhl, k jakému poznání došel, stejně tak jaký byl průběh onoho pokusu a jak bylo nakonec naloženo s postiženými zvířaty? Nestanovení povinnosti zveřejňovat, třeba i anonymní, výsledky pokusu, vnímám velice negativně a v rozporu se smyslem a účelem zásady veřejnosti a také celého zákona, neboť společnost vlastně nemá žádnou reálnou možnost dozvědět se, zda byl pokus pro lidstvo, přírodu, zvířata či jiné složky

¹⁶⁸ Přehled druhů zvířat a jejich spotřeby k pokusným účelům v ČR v roce 2019 [online]. eagri.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://eagri.cz/public/web/mze/ochrana-zvirat/pokusna-zvirata/prehled-zvirat-pouzitych-k-pokusum/tabulky/>>.

¹⁶⁹ TURNER, Patricia V., BARBEE, Wayne R. Responsible Science and Research Animal Use ILAR Journal, 2020, Vol. 60, No. 1, s. 2 [online]. eds.a.ebscohost.com, 31. prosince 2019 [cit. 20. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=c4c5c4b2-30ed-432a-8273d71dd8d4ce89%40sdc-v-sessmgr02>>.

¹⁷⁰ VÍCHA, Ondřej. Aktivní přístup k informacím o životním prostředí se zaměřením na informační systémy. Acta Iuridica Olomucensia, 2016, Vol. 11, No. 2, s. 194.

životního prostředí nějakým způsobem přínosný, ačkoliv s plánem jeho průběhu měla možnost se seznámit.

Další výstřednost právní úpravy pozoruji v případě ust. § 16c ZOZPT, které stanoví, že státní orgán provede, v případě že tak sám určí, zpětné posouzení provedeného pokusu a na jeho základě vydá stanovisko, ve kterém zhodnotí, zda bylo dosaženo cílů, které si uživatel v projektu pokusu stanovil, dále újmu, která byla pokusným zvířatům způsobena, včetně počtu a druhů zvířat k pokusu užitých, závažnost pokusu a skutečnosti, které by mohly přispět k naplnění zásady 3R. Nikde již však není stanoveno, že takové stanovisko má být také zveřejněno.

8.2 Návrhy de lege ferenda

Do budoucna bych zákonodárci navrhovala zakotvit povinnost zveřejňovat rovněž výsledky pokusů, neboť jsem přesvědčena o tom, že pokud by zařízení jednoho uživatele chtělo provést pokus, který již byl proveden zařízením jiného uživatele a výsledky tohoto měl k dispozici, pak by k jeho opětovnému provedení nemělo žádný legitimní důvod, neboť by již s určitostí vědělo jeho výsledek. Za předpokladu, že by pak bylo takové dvojí provádění pokusů sankcionováno, jsem toho názoru, že by došlo k razantnímu snížení prováděných pokusů a počtu zvířat k nim užitých.

Co se týče zpětného posouzení, pak mám za to, že i v tomto případě by měl zákonodárce úpravu de lege lata přehodnotit a zvážit zakotvení povinnosti stanoviska zveřejňovat, neboť dle mého názoru má veřejnost právo vědět, zda pokus, s jehož plánem se mohla v rámci netechnického shrnutí projektu pokusů seznámit, obdržel příznivé či nepříznivé hodnocení, neboť pakliže obdržel hodnocení nepříznivé, nastupuje sankce v podobě pozastavení či odnětí schválení projektu pokusu, a tedy by zveřejněné anonymní netechnické shrnutí onoho projektu pokusu bylo již bezúčelné, o čemž by však veřejnost neměla žádné informace.

V případě, že by zákonodárce upravil ZOZPT dle mého doporučení, pak by tím výrazně vylepšil právní postavení veřejnosti, neboť vzhledem k tomu, že zpětné posouzení je ve své podstatě správním řízením, jehož výsledkem je vydání rozhodnutí (stanoviska), měla by veřejnost právo, na základě zveřejněných výsledků provedeného pokusu, podat podnět dle ust. § 42 správního řádu k zahájení jeho zpětného posouzení.

9 Závěr

Tato diplomová práce byla vypracována s cílem poskytnout komplexní vhled do problematiky pokusných zvířat a jejich zákonné ochrany. V celkem sedmi kapitolách jsem analyzovala českou právní úpravu, ve které je právní úprava ochrany pokusných zvířat zakotvena, tedy konkrétně zákon na ochranu zvířat proti týrání a tuto jsem následně komparovala s unijní směrnicí o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely, která byla do českého právního řádu implementována. Činila jsem tak proto, abych zjistila, zda jsou tyto dva právní akty souladné a pokud jsem dospěla k opačnému závěru, navrhla jsem jejich nápravu. Dále jsem zkoumala, zda jsou do právní úpravy zakomponovány základní zásady ochrany pokusných zvířat a samotných pokusů na zvířatech a konečně zda část pátá zákona na ochranu zvířat proti týrání je jako celek způsobilá chránit pokusná zvířata v dostatečné míře tak, aby netrpěla a měla důstojný život. Tato kapitola slouží k systematickému shrnutí nejdůležitějších informací, závěrů a zejména nedostatků právní úpravy, ke kterým jsem v průběhu psaní této diplomové práce dospěla.

Co se unijní ochrany pokusných zvířat týče, jak bylo řečeno ve druhé kapitole, ta se razantně zvýšila přijetím nařízení o kosmetických přípravcích účinným na celém území Unie, neboť zapovídá testovat na zvířatech kosmetické produkty a jejich jednotlivé přísady. Nutno podotknout, že na trhu je k dispozici velké množství kosmetických přípravků se širokým záběrem použití, nicméně ve srovnání s léčivými přípravky, zdravotnickými prostředky nebo biocidními přípravky, jde o stále nepatrné množství. Proto jsem navrhovala širší záběr nařízení oproti stávajícímu stavu, který by se vztahoval také na oblasti z jeho působnosti vyňaté.

Ve třetí kapitole, která představovala základní pojmy, jsem zdůrazňovala rozdílná pojetí zvířete v soukromém a veřejném právu. Zatímco soukromé právo považuje za zvířata všechny smysly nadané tvory, které nejsou věcmi, veřejné právo pojímá jejich definici úžeji, když ZOZPT uvádí toliko živé obratlovce. Považuji za nezbytné tyto definice sjednotit, neboť ačkoliv se jedná o relativně svébytné části, stále společně tvoří jeden právní řád a tato rozdílná pojetí mohou mít za následek četné aplikační a interpretační potíže. Co se však týče vymezení pokusných zvířat, zde již ZOZPT řadí i živé hlavonožce. Na ostatní bezobratlé se zákonná ochrana nevztahuje a pokusy na nich nejsou nijak regulovány. Lze si povšimnout, že jeden právní předpis nabízí dvě rozdílné definice zvířete. Taková úprava mi přijde velice matoucí, a proto bych do budoucna navrhovala zaprvé rozšířit zákonnou ochranu také na bezobratlé, neboť i oni jsou živými tvory a měli by tak být zákonem chráněny a zadruhé bych doporučovala sjednotit definice uvedené v ZOZPT, a to nahrazením obecné definice zvířete tou, která je

uvedená u zvířete pokusného, včetně všech bezobratlovců a není-li to možné, tak včetně živých hlavonožců a u definice pokusného zvířete ponechat jeho vymezení toliko co do účelu využití k pokusným účelům, neboť otázku na to, co se zvířetem rozumí, již nalezneme v jeho obecné formulaci.

V téže kapitole jsem se zabývala rozbořem pojmu chovatele v ZOZPT a jeho komparací se Směrnicí 2010/63/EU. Zatímco směrnice obsahuje toliko pojem chovatele, jako pojem generální, zahrnující jak osobu, která provádí pokusy na zvířatech, tak osobu, která usmrcuje zvířata za účelem získání a následného využití jejich orgánů a tkání, ZOZPT disponuje jednak pojmem chovatele, kterým je i např. osoba provozující útulky, ale i chovatele pokusných zvířat, kdy tento pojem je shodný s pojmem chovatele dle směrnice. Nedostatek shledávám v tom, že činnost spočívající ve využití zvířete toliko kvůli orgánům a tkáním není kvalifikována jako pokus a osoba, která tuto činnost vykonává, z logiky věci nemůže být chovatelem pokusných zvířat, neboť se o pokusná zvířata vůbec nejedná. I přesto tyto osoby ZOZPT označuje za chovatele pokusných zvířat. V tomto případě tedy došlo k neřádnému převzetí směrnice.

V průběhu psaní páté kapitoly jsem zjistila, že právní úprava ZOZPT je v určitých aspektech přísnější než úprava ve směrnici, což vnímám velice pozitivně. ZOZPT totiž na rozdíl od směrnice vytvořil pozici vedoucího projektu pokusů s cílem postihnout v případě porušení zákona konkrétní osobu, nikoliv vlastníka onoho zařízení. Naopak s čím již nesouhlasím je pokuta ve výši 200.000, - Kč za porušení povinnosti vedoucím projektu pokusů spočívající ve způsobení bolesti pokusnému zvířeti, a to i přesto, že této se bylo možné vyhnout. V takovém případě jde v podstatě o týrání, které je u nepokusného zvířete sankcionováno pokutou ve výši 500.000, - Kč.

V případě technických požadavků na zařízení, prostory a vybavení jsem dospěla k závěru, že úprava v ZOZPT je v zásadě totožná s tou ve směrnici, nicméně dle mého názoru nedostatečná. Podle vyhlášky o ochraně pokusných zvířat musí všechna nařízení a jejich vybavení odpovídat fyziologickým a etologickým potřebám pokusných zvířat. Kromě základních potřeb jako je podestýlka, čistá voda a dostatek jídla, však vyhláška nic jiného nepožaduje. Sama Komise EU si uvědomuje naléhavost situace a již v roce 2007 vydala doporučení obohacovat prostředí, ve kterém pokusná zvířata žijí, věcmi podporujícími jejich duševní zdraví. Dodnes nebylo doporučení českou právní úpravou reflektováno. Zastávám názor, že právě různé doplňky a vybavení prostorů, v nichž pokusná zvířata žijí, pozitivně ovlivňují jejich životy, a proto bych důrazně doporučovala nápravu vadného právního stavu, neboť mám za to, že ačkoliv je současná právní úprava ZOZPT souladná s unijní směrnicí, jde

o úpravu chybnou, neboť není způsobilá zaručit pokusným zvířatům naplnění jejich etologických potřeb, a tedy není v souladu ani se smyslem a účelem samotného zákona.

Šestá kapitola poměrně detailně popisuje průběh projektu pokusu, a to od jeho schválení, přes samotnou realizaci pokusu, až po jeho ukončení. Směrnice 2010/63/EU umožnila členským státům schvalovat projekty pokusů v tzv. zjednodušeném správním řízení, kde by uživatel nemusel čekat na rozhodnutí o schválení projektu pokusů, ale samotný pokus by mohl realizovat již na základě žádosti jím podané. S touto myšlenkou se však zákonodárce neztotožnil a její legalizaci odmítl s tím, že takový postup by byl rozporný se smyslem zákona. Směrnice dále zavádí možnost vyžadovat v netechnických shrnutích projektů pokusů uvedení, zda bude projekt zpětně hodnocen či nikoliv. Ani tuto možnost zákonodárce nevyužil, bohužel na rozdíl od předchozí alternativy odmítnutí této nijak neodůvodnil. Dále v případě ukončení pokusu a naložení s pokusným zvířetem je právní úprava poněkud rozporná. Zatímco část pátá stanovuje, že zvíře bude po ukončení pokusu vždy usmrceno z důvodu špatného zdravotního stavu, část první považuje za legální důvod usmrcení zvířete toliko ukončení pokusu bez ohledu na zdravotní stav zvířete a v případě, že projekt pokusu nestanoví jinak. Dle mého názoru je jakákoliv svoboda rozhodování o ne/usmrcení zvířete nepřijatelná, neboť z důvodu finanční nákladnosti následné zdravotní péče o pokusná zvířata je přece jenom jednodušší jejich usmrcení a užití tzv. nového kusu.

Kapitolu sedmou zabývající se alternativními metodami považuji za velmi důležitou, neboť zde na rozdíl od jiných publikací, článků a vědeckých prací popisují nejen jednotlivé alternativy k pokusům na zvířatech, ale také proces jejich validace ve čtyřech krocích na evropské úrovni. Rozvoj alternativních metod jde v současnosti kupředu, a ačkoliv jejich užití představuje v případě ochrany pokusných zvířat krok k lepším zítřkům, děje se tak velmi pomalu. Na rozdíl však od jiných procesů probíhajících v oblasti pokusných zvířat (např. řízení o schválení projektů pokusů) může na validačním procesu participovat veřejnost, a to prostřednictvím vyjádření k plánové validační studii v rámci druhého kroku a možnosti uplatnit připomínky k návrhu doporučení pojednávajícím o vlastnostech konkrétní alternativní metody, se kterými se Referenční laboratoř musí v konečném doporučení vypořádat.

V osmé kapitole pojednávající o informovanosti veřejnosti bylo zjištěno, že ta je informována toliko prostřednictvím anonymního netechnického shrnutí projektu pokusů o projektu pokusu, který byl schválen, o výsledcích pokusu však již informována není. Tento nedostatek právní úpravy vnímám velice negativně, neboť v celém svém rozsahu narušuje zásadu veřejnosti a její právo na informace. Z tohoto důvodu jsem navrhla tuto mezeru odstranit zakotvením povinnosti zveřejňovat anonymizované výsledky pokusů, kdy za současného

stanovení zákazu dvojího provádění shodných pokusů a jejich sankcionování v případě jeho porušení by došlo nejen ke snížení počtu pokusů na zvířatech, ale také k větší míře ochrany všech pokusných zvířat, neboť by byly ušetřeny pokusů, jejichž výsledek je už veřejnosti znám. Nemluvě o tom, že by tím zákonodárce zakotvil možnost veřejnosti podat podnět ke zpětnému hodnocení projektu pokusu v případě, že by nebyla s výsledky samotného pokusu spokojena.

Po poměrně detailní analýze ZOZPT a jeho následné komparaci se směrnicí 2010/63/EU jsem dospěla k závěru, že tyto dva právní akty jsou až na pár nepatrných výjimek souladné a lze tedy říct, že směrnice byla do českého právního řádu náležitě a řádně transponována. Hypotéza této diplomové práce však byla na základě výše uvedených skutečností vyvrácena, neboť samotný ZOZPT vykazuje řadu nedostatků a mezer, je poměrně nesystematický a pokud jde o část pátou, také relativně stručný vzhledem k významu, jaký pokusy na zvířatech mají, a proto nezpůsobilý pokusným zvířatům zaručit dostatečnou právní ochranu. Ačkoliv se na první pohled může zdát, že právní úprava je v souladu se smyslem a účelem zákona, opak je pravdou. Nepopírám, že samotná úprava povolovacích procesů je poměrně přísná, což hodnotím velice kladně, ale v případě potřeb pokusných zvířat je dle mého názoru nedostatečná a poměrně strohá. Co se týče otázky dodržování základních zásad, k tomu jen toliko, že ačkoliv jsou tyto zásady v ZOZPT v rámci jednotlivých ustanovení legálně zakotveny, jejich praktický dopad mi z důvodu tristní informovanosti veřejnosti není znám a o jejich dostatečném zastoupení lze tak pouze polemizovat. Téměř nulová informovanost veřejnosti ze strany orgánů veřejné moci je také porušení jedním ze základních lidských práv na informace.

Ráda bych ještě podotkla, že ačkoliv je tato diplomová práce dle mého názoru detailní, nijak nepojednává o správněprávní či trestněprávní odpovědnosti a historii pokusů. Je tomu tak proto, že tato oblast je dle mého názoru již dostatečně rozpracována řadou jiných publikací a vědeckých prací a s jejich závěry se v zásadě ztotožňuji. Pro úplnost této práce by ji však bylo možné o tyto oblasti rozšířit.

Nakonec mi nezbyvá než vyslovit přání, aby nedostatky předmětné úpravy byly napraveny, aby trend společnosti spočívající v posilování ochrany zvířat neustal, naopak aby rostl a byl všem zvířatům skutečně ku prospěchu.

10 Bibliografie

10.1 Monografie

MÜLLEROVÁ, Hana a kol. Kapitoly o právech zvířat: "my a oni" z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva. Praha: Academia, 2016. 797 s.

MÜLLEROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. Ochrana zvířat v právu. Praha: Academia, 2013. 490 s.

BEKOFF, Marc. Na zvířatech záleží. Praha: Triton, 2009. 224 s.

PRCHALOVÁ, Jana. Právní ochrana zvířat. Praha: Linde, 2009. 327 s.

CHAPOUTHIER, Georges. Zvířecí práva. 1. vydání. Praha: Triton, 2013. 118 s.

JEBAVÝ, Lukáš a kol. Ochrana, chov a využití pokusných zvířat. Brno: Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně, 2007. 454 s.

STEJSKAL, Vojtěch, LESKOVJAN, Martin. Člověk a zvíře - v zajetí či v péči?: aktuální právní a věcné otázky nakládání se zvířaty. 1. vydání. Praha: Vodnář, 2010. 118 s.

ŠONKOVÁ, Romana. Welfare v ekologickém zemědělství – Šance pro lepší život hospodářských zvířat. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací, 2006. 29 s.

STEJSKAL, Vojtěch. Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost: právní stav k 1.1.2006. Praha: Linde, 2006. 591 s.

FLECKNELL, Paul. Laboratory Animal Anaesthesia. 4th edition. Academic Press, 2015. 350 s.

HAU, Jann, SCHAPIRO, J. Steven. Handbook of laboratory animal science: Essential principles and Practices, Volume 1. 2nd edition. CRC Press, 2003. 568 s.

SCHÄR-MANZOLI, Milly. Holocaust: pokusy na zvířatech ve Švýcarsku: 150 protokolů ze 60 laboratoří podepsaných badateli, obchod s pokusnými zvířaty a jejich chov, lobby. 1. vydání. Praha: AG STG – ATRA, 1996. 180 s.

KRUŽÍKOVÁ, Eva. Právo životního prostředí Evropských společenství: praktický průvodce. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Linde, 2003. 410 s.

TOMÁŠEK, Michal, TÝČ, Vladimír a kol. Právo Evropské unie. 1. aktualizované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2017. 496 s.

DAMOHOŘSKÝ, Milan a kol. Právo životního prostředí. 3. vydání. Praha: Nakladatelství C.H. Beck, 2010. 629 s.

MONAMY, Vaughan. Animal Experimentation: A Guide to the Issues. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 138 s.

SPOLEČNOST PRO ZVÍŘATA, Alternativy 2001 mezinárodní symposium o propagaci konceptu 3R v souvislosti s pokusy na zvířatech na Slovensku, ve Slovinsku a České republice: 4. a 5. červen 2001. 1. vydání. Praha: Společnost pro zvířata, 2001. 53 s.

10.2 Právní předpisy mezinárodního práva

Evropská dohoda o ochraně obratlovců používaných pro pokusné a jiné vědecké účely č. 116/2003 Sb. m. s.

10.3 Právní předpisy Evropské unie

Směrnice Rady 86/609 ze dne 24. listopadu 1986, o sblížení právních a správních předpisů členských států týkajících se ochrany zvířat používaných pro pokusné a jiné vědecké účely. Úř. věst. L 358, 18. prosince 1986, s. 1 a násl.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne 22. září 2010 o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely. Úř. věst. L 276, 20. října 2010, s. 33 a násl.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 1223/2009 ze dne 30. listopadu 2009, o kosmetických přípravcích. Úř. věst. L 342, 22. prosince 2009, s. 59 a násl.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 1907/2006 ze dne 18. prosince 2006, o registraci, hodnocení, povolování a omezování chemických látek, o zřízení Evropské agentury pro chemické látky, o změně směrnice 1999/45/ES a o zrušení nařízení Rady (EHS) č. 793/93, nařízení Komise (ES) č. 1488/94, směrnice Rady 76/769/EHS a směrnic Komise 91/155/EHS, 93/67/EHS, 93/105/ES a 2000/21/ES. Úř. věst. L 396, 30. prosince 2006, s. 1 a násl.

Prováděcí rozhodnutí Komise EU 2020/569 ze dne 16. dubna 2020, kterým se zavádí společný formát a informační obsah pro předkládání informací podávaných členskými státy podle směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely a zrušuje prováděcí rozhodnutí Komise 2012/707/EU. Úř. věst. L 129, 24. dubna 2020, s. 16 a násl.

Směrnice Rady 76/768/EHS ze dne 27. července 1976 o sblížení právních předpisů členských států týkajících se kosmetických prostředků. Úř. věst. L 262, 27. září 1976, s. 169 a násl.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2003/15/ES ze dne 27. února 2003, kterou se mění směrnice Rady 76/768/EHS o sblížení právních předpisů členských států týkajících se kosmetických prostředků. Úř. věst. L 66, 11. března 2003, s. 26 a násl.

Nařízení Komise (ES) č. 440/2008 ze dne 30. května 2008, kterým se stanoví zkušební metody podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1907/2006 o registraci, hodnocení, povolování a omezování chemických látek. Úř. věst. L 142, 31. května 2008, s. 1 a násl.

Doporučení Komise č. 2007/526/ES ze dne 18. června 2007 týkající se pokynů pro umístění zvířat používaných pro pokusné a jiné vědecké účely a péči o ně. Úř. věst. L 197, 30. července 2007, s. 1 a násl.

Smlouva o fungování Evropské unie. Úř. věst. C 326, 26. října 2012, s. 47 a násl.

Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012-2015. COM/2012/06 final/2.

10.4 Právní předpisy České republiky

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 91/1996 Sb., o krmivech, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 162/2003 Sb., o podmínkách provozování zoologických zahrad a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 350/2011 Sb., o chemických látkách a chemických směsích a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 308/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů (veterinární zákon), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů.

Vládní návrh zákona č. 514/0, kterým se mění zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 419/2012 Sb., o ochraně pokusných zvířat, ve znění pozdějších předpisů.

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 22/2003 Sb., o vzdělávání na úseku ochrany zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů.

10.5 Důvodové zprávy

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů [online]. beck-online.cz, [cit. 6. září 2020]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterviewdocument.seam?documentId=oz5f6mrqgezf6obzl5shu&groupIndex=0&rowIndex=0>>.

Důvodová zpráva k zákonu č. 359/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů [online]. beck-online.cz, [cit. 6. září 2020]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterviewdocument.seam?documentId=oz5f6mrqgezf6mzvfhfwi6q&rowIndex=0>>.

10.6 Judikatura

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 26. dubna 2007, sp. zn. 6 As 15/2006.

Rozsudek Soudního dvora ze dne 24. května 2005, Francouzská republika v. Evropský parlament a Rada Evropské unie, C-244/03.

Rozsudek Soudního dvora ze dne 21. září 2016, European Federation for Cosmetic Ingredients v Secretary of State for Business, Innovation and Skills, Attorney General, C-592/14.

Rozsudek Soudního dvora ze dne 4. listopadu 2008, Komise Evropských společenství v Lucembursko, C-95/08.

10.7 Komentáře

MELZER, Filip, TÉGL, Petr. Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419-654 a související společná a přechodná ustanovení. Praha: Leges, 2014. 1234 s.

JEMELKA, Luboš, PONDĚLÍČKOVÁ, Klára, BOHADLO, David. Správní řád. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. 592 s.

HŮLOVÁ, Markéta. Zákon na ochranu zvířat proti týrání. Komentář. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2020. 85 s. [online]. noveaspi.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.noveaspi.cz/products/lawTextPrint/13/171/1/2?timeslice=31.12.9999>>.

10.8 Odborné časopisy

MÜLLEROVÁ, Hana. Zvíře jako předmět právní úpravy veřejného práva a nový občanský zákoník. České právo životního prostředí, 2014, roč. 35, č. 1, s. 20.

PROUZA, Ivan. Zvíře na rozhraní mezi osobou a věcí. Právní rozhledy, 2017, roč. 25, č. 1, s. 13.

JELÍNEK, Jiří. K nové trestněprávní ochraně zvířat aneb trefit kozla. Bulletin advokacie, 2020, č. 6, s. 48.

STOJANOVIĆ, Nikola M, TODOROVSKA, Milica M. Formula for the well-being of experimental animals: 3r+1r. Facta Universitatis, Series: Medicine & Biology, Vol. 19, No. 1, 2017, s. 21-22. [online]. eds.a.ebscohost.com, 1. února 2017 [cit. 2. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=4&sid=13714bee-1f25-4011-aff3-fcc980c09679%40sdc-v-sessmgr01&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlwLHVyYbCx1aWQmbGFuZz1jcyZzaXRIPWVkcylsaXZI#AN=126518783&db=asn>>.

WIORTH, Andrew P., BALLS, Michael. The role of ECVAM in promoting the regulatory acceptance of alternative methods in the European Union. Alternatives to laboratory animals: ATLA. Vol. 29, No. 5, 2001, s. 562-527 [online]. esearchgate.net, 1. září 2001 [cit. 14. listopadu 2020]. Dostupné na

<https://www.researchgate.net/publication/11746608_The_role_of_ECVAM_in_promoting_the_regulatory_acceptance_of_alternative_methods_in_the_European_Union_European_Centre_for_the_Validation_of_Alternative_Methods>.

VÍCHA, Ondřej. Aktivní přístup k informacím o životním prostředí se zaměřením na informační systémy. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2016, Vol. 11, No. 2, s. 194.

TURNER, Patricia V., BARBEE, Wayne R. Responsible Science and Research Animal Use *ILAR Journal*, 2020, Vol. 60, No. 1, s. 2 [online]. eds.a.ebscohost.com, 31. prosince 2019 [cit. 20. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=c4c5c4b2-30ed-432a-8273-d71dd8d4ce89%40sdc-v-sessmgr02>>.

10.9 Internetové zdroje

KESSLER, Tomáš. Přestává být zvíře věcí? Aneb krátký exkurz do právní úpravy zvířat v novém občanském zákoníku [online]. epravo.cz, 19. dubna 2012 [cit. 6. září 2020]. Dostupné na <<https://www.epravo.cz/top/clanky/prestava-byt-zvire-veci-aneb-kratky-exkurz-do-pravni-upravy-zvirat-v-novem-obcanskem-zakoniku-82444.html>>.

Pokusy na zvířatech [online]. cs.wikipedia.cz, 24. srpna 2020 [cit. 9. září 2020]. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pokusy_na_zv%C3%AD%C5%99atech>.

CHATAIN, Baptiste. Animal testing of cosmetics: MEPs call for worldwide ban [online]. europarl.europa.eu, 20. února 2018 [cit. 12. září 2020]. Dostupné na <<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180219IPR98116/animal-testing-of-cosmetics-meps-call-for-worldwide-ban>>.

MGR. FADRNÁ, Marcela. Stručně k ochraně zvířat proti týrání a k ochraně pohody zvířat [online]. epravo.cz, 4. února 2020 [13. září 2020]. Dostupné na <<https://www.epravo.cz/top/clanky/strucne-k-ochrane-zvirat-proti-tyrani-a-k-ochrane-pohody-zvirat-110585.html>>.

The 3Rs [online]. nc3rs.org.uk [cit. 27. září 2020]. Dostupné na <<https://www.nc3rs.org.uk/the-3rs>>.

PETRŽELKA, Alexandr. O šťastných krysách a opatrných vědcích [online]. novinky.cz, 17. března 2018 [cit. 17. října 2020]. Dostupné na <<https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/o-stastnych-krysach-a-opatrných-vedcich-40063266>>.

BRODNÍČKOVÁ, Karolína. K testování léčiv se v Česku využívají statisíce zvířat ročně [online]. novinky.cz, 5. listopadu 2019 [cit. 1. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/k-testovani-leciv-se-vyuzivaji-statisice-zvirat-rocne-40302356>>.

ROZENBAUM, Mia. Masks reduce COVID-19 transmission between hamsters. [online]. understandinganimalresearch.org.uk, 26. května 2020 [cit. 3. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.understandinganimalresearch.org.uk/news/research-medical-benefits/masks-reduce-covid-19-transmission-between-hamsters/>>.

Argumenty proti testování na zvířatech [online]. pokusynazviratech.cz [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://pokusynazviratech.cz/146-255-argumenty-proti-testovani-na-zviratech.htm>>.

Alternativy k pokusům na zvířatech [online]. pokusynazviratech.cz [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://www.pokusynazviratech.cz/alternativy-k-pokusum-na-zviratech.htm>>.

Alternatives to animal testing [online]. crueltyfreeinternational.org [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://www.crueltyfreeinternational.org/why-we-do-it/alternatives-animal-testing>>.

Validation and Submission Process [online]. ec.europa.eu, 2. března 2017 [cit. 14. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://ec.europa.eu/jrc/en/eurl/ecvam/alternative-methods-toxicity-testing/validation>>.

Genomy myši a člověka se z 99 % shodují [online]. zdravi.euro.cz, 5. prosince 2002 [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://zdravi.euro.cz/denni-zpravy/profesni-aktuality/genomy-mysi-a-cloveka-se-z-99-shoduji-150209>>.

10.10 Ostatní zdroje

Přehled netechnických shrnutí projektů pokusů a zvířat použitých k pokusům [online]. eagri.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://eagri.cz/public/web/mze/ochrana-zvirat/pokusna-zvirata/netechnicka-shrnuti-projektu-pokusu/nspp2020/nspp2020.html>>.

Tabulka schválených alternativních metod ke dni 20. 11. 2016 [online]. alttox.org, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://alttox.org/mapp/table-of-validated-and-accepted-alternative-methods>>.

Věstník Ministerstva zemědělství, ročník 2013, částka 3 [online]. eagri.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <http://eagri.cz/public/web/file/284239/vestnik_2013_3_1.pdf>.

Zpráva Evropské Komise Evropskému parlamentu a Radě z roku 2019 předkládající statistické údaje o používání zvířat pro vědecké účely v členských státech Evropské unie v letech 2015-2017 ze dne 5. 2. 2020. COM/2020/16 final [online]. op.europa.eu, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<https://op.europa.eu/cs/publication-detail/-/publication/04a890d4-47ff-11ea-b81b-01aa75ed71a1>>.

Přehled druhů zvířat a jejich spotřeby k pokusným účelům v ČR v roce 1994–2019 [online]. eagri.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://eagri.cz/public/web/mze/ochrana-zvirat/pokusna-zvirata/prehled-zvirat-pouzitych-k-pokusum/tabulky/>>.

Přehled druhů zvířat a jejich spotřeby k pokusným účelům v ČR v roce 2019 [online]. eagri.cz, [cit. 13. listopadu 2020]. Dostupné na <<http://eagri.cz/public/web/mze/ochrana-zvirat/pokusna-zvirata/prehled-zvirat-pouzitych-k-pokusum/tabulky/>>.

Abstrakt

Tato diplomová práce poskytuje komplexní vhled do problematiky pokusných zvířat a jejich zákonné ochrany. Jejím hlavním cílem bylo zjistit, zda je předmětná právní úprava zakotvená v zákoně na ochranu zvířat proti týrání v souladu s unijní směrnicí o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely a zda je jako celek způsobilá zajistit pokusným zvířatům dostatečnou ochranu jejich pohody, života a zdraví. V průběhu analýzy vychází najevo, že ačkoliv jsou tyto dva právní akty, až na nepatrné výjimky, souladné, sama právní úprava vztahující se k ochraně pokusných zvířat vykazuje četné nedostatky, které mají za následek to, že právní úprava de lege lata je v rozporu se smyslem a účelem zákona na ochranu zvířat proti týrání, neboť pokusným zvířatům neposkytuje dostatečnou ochranu a kvalitní způsob života. V případě každého zjištěného nedostatku je nabídnuto doporučení či návrh de lege ferenda směřující k jeho odstranění či nápravě. Dále představuje základní alternativní metody včetně validačního procesu na evropské úrovni a poukazuje na to, že se v oblasti pokusných zvířat jedná o jediný proces, na němž je veřejnosti umožněno participovat. Konečně se tato práce zabývá informovaností veřejnosti, co se pokusných zvířat týče, zkoumá, zda jsou zakotveny instituty k jejímu zajištění a upozorňuje na možné porušení práva na informace.

Summary

This Master's thesis provides a comprehensive insight into the issue of experimental animals and their legal protection. Its main goal is to ascertain whether the relevant legislation contained in the Act on the protection of animals against cruelty is consistent with the EU directive on the protection of animals used for scientific purposes and whether the relevant legislation is capable of ensuring a sufficient level of protection of experimental animal's health, life and welfare. Conclusion is that although these two legal acts are, with few exceptions, consistent, the relevant legislation relating to the protection of experimental animals itself has numerous failings, which means that the *de lege lata* legislation is contradictory with the meaning and purpose of the Act on the protection of animals against cruelty, because it does not provide a sufficient protection for experimental animals and a quality of their life. In the case of each identified failings a recommendation or proposal *de lege ferenda* are offered to eliminate, correct or improve them. It also presents the basic alternative methods including the validation process at European level and to emphasize that in the area of experimental animals it is the only process in which the public is allowed to participate. Finally, this thesis deals with public's right to information of experimental animals, examines whether institutes ensuring that public will be informed are enacted and highlight the possibility of the breach the right to information.

Klíčová slova

Pokusy na zvířatech, pokus, projekt pokusu, pokusná zvířata, péče o pokusná zvířata, ochrana pokusných zvířat, Zákon na ochranu zvířat proti týrání, Vyhláška o ochraně pokusných zvířat, Směrnice o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely, zásady, animal welfare, alternativní metody, netechnické shrnutí projektu pokusů, veřejnost.

Keywords

Animal experimentation, experiment, experimental project, experimental animals, care of experimental animals, protection of experimental animals, Act on the protection of animals against cruelty, Decree on the protection of experimental animals, Directive on the protection of animals used for scientific purposes, principles, animal welfare, alternative methods, a non-technical project summary, public.